STRIP SCHRIFT

Prijs f6,25
Bfr. 125

JACK KIRBY
FRITZ VAN DEN HEUVEL
SUPERHELDEN

265 – JAARGANG 26 NUMMER 8 – 'S WERELDS OUDSTE STRIPINFORMATIEBLAD – VERSCHIJNT 10x PER JAAR

VERZAMELAARS JAARBEURS

Zaterdag 13 en zondag 14 november 1993
beide dagen van 10-17 uur

Zaterdag 13 november om 13.00 uur verkiezing 'Verzamelaar(s) van het jaar'.

Zaterdag 13 november gratis taxatie van kunstvoorwerpen, antiek, speelgoed en curiosa door de bekende veilinghouder Jan Pieter Glerum. Zondag 14 november repareert en restaureert de poppendokter Henk Hemkes meegebrachte poppen.

Toegangsprijs *f* 12,50 per persoon per dag, beide dagen *f* 20,- per persoon.

1993 NATIONAAL VERZAMELJAAR

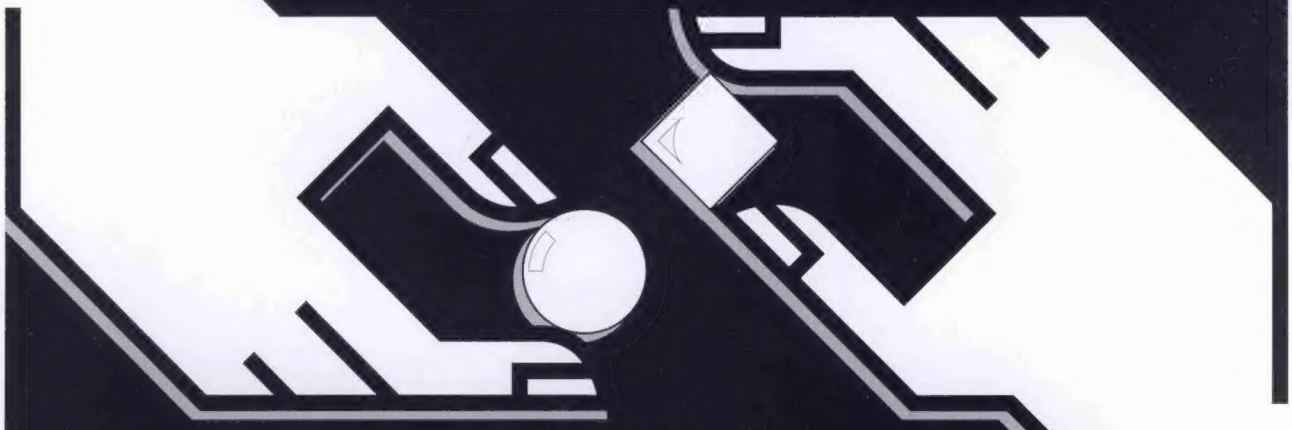

13-14/11 '93

Inlichtingen: Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs, Postbus 8500, 3503 RM Utrecht, Telefoon 030 - 955 560

JAARBEURS UTRECHT/HOLLAND

STRIP SCHRIFT

Jaargang 26 oktober 1993 nummer 8 (265)

Verschijnt 10 maal per jaar
Stripschrift wordt samengesteld door een onafhankelijke redactie in opdracht van Het Stripschap. De verantwoordelijkheid voor de artikelen berust bij de auteurs

Redactie
Tijs Bagchus, Michel Nadorp, Arco van Os, Rik Sanders

Medewerkenden
Ger Apeldoorn, Ben Bits, Ruud Booms, Patrick Bremmers, Martijn Daalder, Paul Duncan, Tim Heirman, Marieke Hellevoort, Denis Kitchen, Johan Ligger, Jeroen Mirck, Peter Ottens, Hans Pols, Koos Schulte, Karin Vlietstra, Rudy Vrooman

Redactie-adres
Postbus 84206
3009 CE Rotterdam
Telefoon: 010 - 220 10 63, telefax: 010 - 421 06 08

Uitgever
Uitgeverij Stripstift
Postbus 84206
3009 CE Rotterdam

Abonnementen
Abonnementen-administratie Stripschrift
t.a.v. Ton Schuringa
Postbus 11335
1001 GH Amsterdam
Telefoon: 020-6852229, telefax: 020-6189142
Abonnementsprijs f57,50 / Bfr.1150
Leden van Het Stripschap f2,50 / Bfr.45 korting
Nederland: Giro 209948 of
Bank 82.67.01.523
ten name van Stripschrift, Amsterdam
België: Bank 721-520.62.74-81
ten gunste van Het Stripschap, Turnhout
Opzeggingen alléén schriftelijk en uiterlijk twee maanden voor het aflopen van een abonnementsjaar
Foreign subscriptions on request

Reprorecht
Het overnemen, evenals het vermenigvuldigen van artikelen en illustraties is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie

Advertenties
Voor de opgave van advertenties en het opvragen van de tarieven kunt u contact opnemen met:
ADS Advertising Services
Postbus 919
1000 AX Amsterdam
Telefoon: 020 - 6387272, telefax: 020 - 6387273

Druk
Drukpartners, Amsterdam

Distributie
Richard, Amsterdam; Geknipt Papier, Gent

Omslag
Fritz van den Heuvel

ISSN 0165-845X

Redactioneel

Anti-reclame voor de stripwereld. Dat is de conclusie na de heisa rond het juryrapport dat verscheen naar aanleiding van de toekenning van de Stripschapprijs aan Kamagurka. Eerst was er een hoop commotie over de passage waarin stond 'dat de indrukwekkende produktiviteit van Kamagurka niet altijd ten goede komt aan de kwaliteit van zijn werk'. Daarna werd, na de golf van negatieve publiciteit, de omstreden zinsnede veranderd in 'De Commissie vindt het werk van Kamagurka bij vlagen geniaal. Bovendien heeft Kamagurka een indrukwekkende produktie'. Als verontschuldiging voor deze draai van honderdtachtig graden droeg de voorzitter van de 'Commissie Stripschapprijs' aan dat door een communicatiestoornis de conceptversie van het commissierapport als persbericht was gebruikt.

Volgens NRC-columnist Henk van Gelder, die voorspelde dat Kamagurka de prijs zou weigeren indien de commissie de strofe niet zou wijzigen, heeft zij er goed aan gedaan de kritiek niet te negeren en de zaak recht te zetten. Er ligt nu een juryrapport zoals dat eruit behoort te zien, is zijn tevreden commentaar. Wel vindt hij het verhaal over het per ongeluk circuleren van het conceptpersbericht wonderlijk en enigszins ongeloofwaardig.

Al met al oogt de gehele gang van zaken weinig professioneel. De Stripschapprijs is een belangrijk instrument om positieve aandacht te verkrijgen voor de stripwereld in het algemeen en de stripauteur in het bijzonder. Tè belangrijk om aangetast te worden door rondslingerende concepten en communicatiestoornissen. We mogen aannemen dat de commissie hier lering uittrekt en volgend jaar haar interne communicatie beter zal regelen.

Inhoud

4 **JACK KIRBY** Paul Duncan
13 **BITS & PIECES** Ben Bits
14 **DE ACHILLESHIEL** Martijn Daalder
20 **BATMAN** Michel Nadorp
24 **FRITZ VAN DEN HEUVEL** Patrick Bremmers
28 **IK DENK ER HET MIJNE VAN ...** Peter Ottens
29 **BOEKEN**
32 **ACTUALITEITEN**
33 **BRIEVEN**
34 **STARS & STRIPS** Michel Nadorp
36 **HEY LOOK!** Harvey Kurtzman

JACK KIRBY

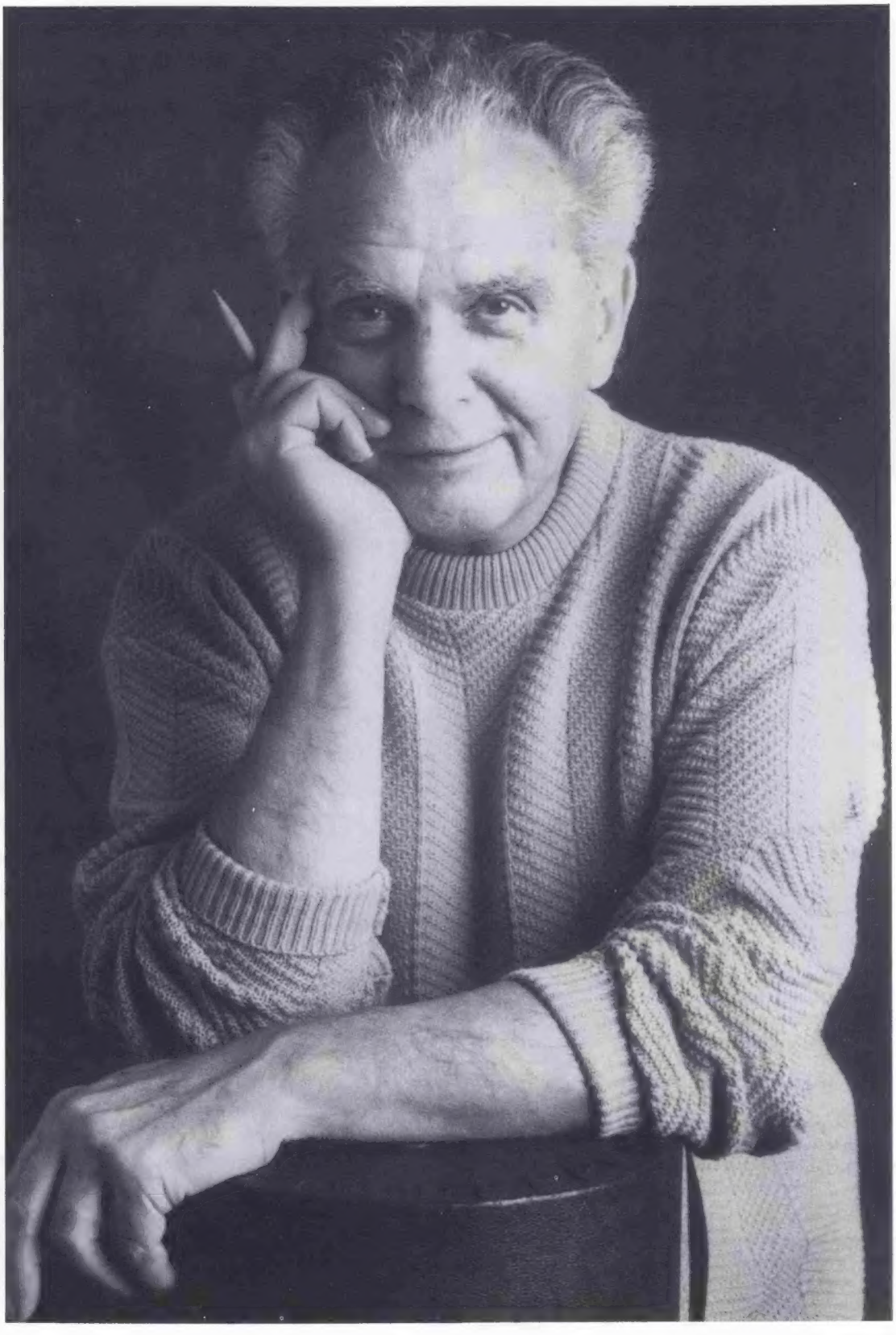

Jack Kirby **werd geboren in New York op 28 augustus 1917. Hij heeft honderden strips geschreven, ontworpen en getekend, onder andere (met** Joe Simon) *Blue Bolt, Blue Beetle, Young Allies, Captain America, Boy Commandos, Newsboy Legion, Boy's Ranch, My Date, Young Romance, FightingAmerican, Foxhole, Bullseye,* **(met** Wallace Wood) *Skymasters,* **(met** Stan Lee) *Fantastic Four, Hulk, Thor, Sgt Fury, Avengers, X-Men, Iron Man, Nick Fury Agent of Shield, Silver Surfer,* **(en helemaal alleen)** *Forever People, New Gods, Mister Miracle, Kamandi, Demon, Omac, The Eternals, Black Panther, Machine Man, Devil Dinosaur* **en** *Captain Victory.*

De Engelse stripjournalist **Paul Duncan** zocht Jack Kirby en zijn vrouw Roz op in hun huis te Hollywood waar de nu 76-jarige Kirby geniet van zijn pensioen. En terecht, in zijn lange stripcarrière heeft hij bij de laatste telling 20.318 strippagina's getekend, 697 pagina's voor anderen gelayout, 1385 covers getekend en 22 covers voorgeschetst. In de drukste periode van zijn carrière tekende hij jaar in jaar uit gemiddeld twee pagina's per dag (670 per jaar) en één cover per week. Dan rekenen we voor het gemak zijn krantestrips, politieke cartoons en zijn werk voor de tekenfilmafdeling van Marvel even niet mee. Maar het bijzondere van Kirby is niet de hoeveelheid materiaal die hij in zijn leven heeft geproduceerd, maar het feit dat zoveel daarvan zo'n hoge kwaliteit had. Veel van de karakters die hij al tekenend schreef, zijn sindsdien niet meer uit de Amerikaanse stripgeschiedenis weg te denken. Kirby maakte geen strips, Kirby schiep legendes.
Tot op de dag van vandaag grijpen stripmakers keer op keer terug naar zijn werk als de ultieme inspiratiebron.
Het werk van Kirby is kosmisch en kinetisch,

door
PAUL DUNCAN

niet zoals dat van zijn op succes beluste navolgers slechts kosmetisch.
Wat nu volgt is een vraaggesprek met de man die in vele opzichten aan de wieg van de hele stripindustrie stond: Jack Kurtzberg, oftewel Jack Kirby.

Ik zou graag eerst willen weten in wat voor milieu **je bent opgegroeid.**
Jack Kirby: Ik groeide op in een arme buurt. Ik ben geboren in 1917, vlak nadat de immigrantenstroom naar New York goed op gang kwam. Mijn ouders kwamen uit Oostenrijk, mijn achternaam is eigenlijk Kurtzberg en niet Kirby. We woonden in de Lower East Side, een district waar mensen uit zeer veel verschillende landen leefden. In onze buurt woonden vooral mensen die ook uit Oostenrijk kwamen. Als je wat verder naar het noorden liep kwam je in buurten waar groepen mensen uit andere delen van de wereld woonden. De immigranten gingen vaak bij elkaar wonen, dus je had hele buurten waar iedereen dezelfde taal sprak. We waren behoorlijk arm. We hadden drie of vier kamers in een huizenblok en de badkuip stond in de keuken. Het was overvol.

Was er veel spanning **tussen de mensen die daar woonden?**
Ja, altijd. Er was door de nasleep van de Eerste Wereldoorlog in die tijd veel vijandigheid tussen de verschillende nationaliteiten, vooral in New York. Het was een gewelddadige samenleving.
Ik leerde de verschillende bevolkingsgroepen op school kennen: Ieren, Duitsers, noem

Zelfportret uit 1940.

maar op. We vochten iedere morgen tegen de Ieren, en speelden dan later weer basketbal met ze. Na de gevechten moesten we zorgen dat we er weer netjes uitzagen, want onze moeders mochten niets merken. Ik ging vaak wandelen omdat ik een hekel had aan de opgepropte mensenmenigtes van de Lower East Side. Ik wilde daar graag aan ontsnappen. Vaak liep ik naar 42nd Street om de striptekenaars van de kranten te bezoeken. Ik ontmoette er één, **Walter Berndt**, die af en toe wat werk afleverde en dan golf ging spelen in zijn kantoor. 'Mijn god! Zo'n baan wil ik ook wel!' dacht ik. Ik ging er steeds vaker heen om me op een dergelijk leven te oriënteren.

Wilde je van jongs af aan tekenaar worden?
Het is niet zo dat ik zo graag strips wilde tekenen, maar ik wist dat ik er goed in zou kunnen worden als ik m'n best deed. Ik was agressief en instinctief – net zoals iedereen in die tijd overigens – dus als iemand iets vroeg antwoorde ik onmiddellijk 'Dat kan ik wel. Wat moet ik doen?' Je moest een behoorlijke doordouwer zijn om een baantje te bemachtigen. Je kon het je niet veroorloven met iemand rekening te houden. Ik heb het regelmatig opgenomen tegen jongens die twee keer zo groot waren als ik. Ik wist waar je ze moest raken.

Uiteindelijk ging je werken aan Betty Boop **voor de Fleischer Brothers Animation Studio.**
Zij hadden een heel grote studio. Ik schetste steeds zes Betty Boops, gaf ze door aan de volgende, die er dan weer zes tekende en ze verder doorgaf. Op een dag realiseerde ik me dat ik in een fabriek werkte en dat beviel me helemaal niet. Mijn vader werkte in een kledingfabriek en ik werkte in een cartoonfabriek, dat was niet wat ik wilde. Ik wilde kunnen doen wat ik leuk vond en zelf bepalen wat ik maakte. Ik begon uit te kijken naar ander werk op het gebied van strips.

Ik heb ergens gelezen dat je moeder niet wilde dat je mee naar Florida ging toen de Fleischer Studio's daarheen verhuisden?
Ik deed altijd wat mijn moeder wilde. Ik wilde ook een keer naar Hollywood, maar zij raadde het mij af. Toen ik haar vroeg naar het waarom, zei ze dat er in Hollywood veel naakte vrouwen rondliepen en ze wilde niet dat ik daarmee in aanraking zou komen. Dus ging ik niet naar Hollywood.

Maar nu woon je hier tòch.
Ja, dat klopt. Mijn moeder wilde niet dat ik zoals **James Cagney** zou worden, die volgens mij een schitterend acteur was. We adoreerden acteurs als Cagney en **Pat O'Brien**, die de snelle reporter speelden, en we haatten de slechterikken zoals **George Raft** en **Boris Karloff**. We beoordeelden deze acteurs op grond van hun rol, terwijl

Een scène uit de buurt waar Kirby in z'n jeugd opgroeide.

het in werkelijkheid waarschijnlijk aardige mensen waren. Ze hielden bij wijze van spreken meer van frisdrank dan van whisky.

Dus je werd behoorlijk beïnvloed **door de film.**
Eigenlijk door alles wat visueel was. We wilden zo snel mogelijk ontsnappen uit de echte wereld. Ik las alle klassiekers op jonge leeftijd omdat ik al mijn tijd in de bibliotheek doorbracht. Ik hield van Robin Hood, Koning Arthur en alle Engelse klassiekers. Als er op school vragen over die boeken gesteld werden had ik onmiddellijk het antwoord klaar, tot verbazing van mijn leraren. Ik las alle mythologieën en probeerde die later in mijn eigen werk ook te gebruiken.

Ik houd erg van de Romeinse, Noorse en Griekse mythologie en dat is ook een belangrijk aspect van je werk dat me altijd erg aangesproken heeft. Je Fourth World Cycle **is heel goed.**
Darkseid, de schurk in de Fourth World Cycle is interessant omdat de held, Orion, zijn zoon is. Dat heb ik gebaseerd op een oud gebruik van de Engelse en Franse koningen, die hun zonen uitwisselden om oorlog tussen de twee landen te voorkomen. Zo heb ik al mijn werk op waar gebeurde gebruiken gebaseerd. Dit is denk ik ook de reden waarom mijn verhalen aansloegen.

Hoe groot en indrukwekkend de karakters ook waren, ze hadden menselijke **emoties.**
Ik heb altijd gedacht dat het overmoedig van me zou zijn om verder te gaan dan het menselijke. Ik heb de goden veel macht gegeven en enorme paleizen en tuinen om in te leven, maar hun emoties bleven altijd menselijk. Zo was het ook met de Griekse en Egyptische legenden. Zeus bij voorbeeld

***Interpretation of God*, 1970. Kirby's kijk op God en de mensheid. God wende zich af van zijn kinderen opdat zij hun eigen weg zullen vinden.**

was altijd kwaad. Hij kon een berg in tweeën splitsen of een heel continent wegvagen maar hij kon nog steeds kwaad of verliefd worden op een vrouw, zoals ieder spontaan menselijk wezen. Het verschil is dat zijn handelingen bovenmenselijk waren.

De mythen en legenden waren de Superhelden-strips, de populaire cultuur, van hun tijd.
Ja, dat geloof ik ook. Andere populaire verhalen, zoals horrorstory's, kwamen uit Oost-Europa waar mensen elkaar rond het kampvuur verhalen vertelden na een dag hard werken op het land. Ze vermaakten elkaar met verhalen en zo is bij voorbeeld het verhaal van Dracula ontstaan.
Mijn vader en moeder vertelden me verhalen die ze gehoord hadden toen ze in Europa woonden. Ik kreeg dus een plezierige mengelmoes van verhalen toegediend; Mark Twain op school en verhalen van het Europese platteland thuis. Die verhalen waren heel erg onderhoudend, beter dan de film. En bovendien goedkoper! De film kostte een dubbeltje en dat was toch een hoop geld in die dagen. Ik herinner me dat ik met m'n vader in de slag moest om een kwartje te bemachtigen.

Het moet moeilijk geweest zijn om geld te verdienen.
Ik probeerde geld te verdienen door kranten te verkopen maar ik was er heel slecht in. Meestal eindigde het ermee dat ik de kranten ergens in een hoek gooide en wegliep. Het lukte me niet om ze te verkopen.

Toen je stopte met animatiefilm ging je strips maken voor de krant.
Ik deed van alles. Ik weet nog dat ik een strip maakte die *Your health comes first* heette. Ik deed illustraties voor allerlei medicijnen. En ik maakte politieke cartoons over de situatie in Europa, in de tijd dat Hitler probeerde alles en iedereen in zijn macht te krijgen. Ik weet nog dat ik er één maakte over **Neville Chamberlain**, de Engelse Eerste Minister. Mijn baas riep me bij zich en vroeg me waar een branieschopper als ik het lef vandaan haalde om commentaar te geven op deze mensen. Dit waren de machtigste mensen op de wereld. Vluchtelingen uit bijna alle Europese landen kwamen naar Amerika maar, vreemd genoeg, leek het niemand te interesseren. Ik zie alles in zwart/wit, ik teken ook in zwart/wit. Ik draai niet om de dingen heen.

Ik neem aan dat je veel verhalen hoorde over de Nazi's?
Jazeker. Ik werkte met iemand die samen

***Thor*, hierin kon Kirby zijn kennis van mythologie kwijt.**

***Mister Miracle*, onderdeel van de Fourth World Cycle uit 1971.**

met zijn vader eigenaar was geweest van een warenhuis in Berlijn. Hij vertelde me dat een stel Nazi's op een dag hun auto aan de overkant van de straat parkeerden en bij de deur gingen staan met hun handen op hun rug. Mijn vriend was doodsbang. Ze reden snel naar huis, pakten hun spullen en vertrokken naar Amerika. Hij kwam uiteindelijk in de studio van **Joe Simon** en mij werken.
Ik praatte met veel vluchtelingen die de stad inkwamen. Zo kreeg ik een beeld van wat er aan de hand was in Europa en dat gebruike ik voor mijn werk. Ik kreeg zelfs telefoontjes van Amerikaanse Nazi's, die me vroegen waarom ik negatief over Hitler was. Ik antwoordde dat ik er zo over dacht en zij zeiden dat ze me voor de deur van de studio op zouden wachten. Er was een groot Nazikamp op Long Island en ze hadden bijeenkomsten op Madison Square Garden waar hun stormtroepen de politie buitengooiden. Later is het Nazi-probleem in Amerika wel opgelost, die mensen zijn opgepakt en opgeroepen voor het leger.

Ook jij bent uiteindelijk opgeroepen voor het leger.
Ja. Ik landde tien dagen na D-Day op Omaha Beach in Normandië. Toen ik terugkwam uit de oorlog ben ik weer strips gaan maken en heb ik al die nieuwe titels ontworpen. Het ging overigens in die tijd erg slecht met de strip.

Je bent toen met *Joe Simon* **een hele reeks romantische strips gaan maken. Ik denk dat veel mensen dit subtiele werk niet echt waarderen.**
Ik vond dat ik die verhalen zo realistisch mogelijk moest maken. Ze zijn niet zo goed geworden als had gekund. Al snel realiseerde ik me dat ik mijn grenzen had overschreden. Sinds die tijd heb ik er altijd voor gezorgd daarvoor te waken.

Na de oorlog stortte Kirby zich op de romance-strips.

Potloodschets gemaakt tijdens de oorlog.

Je oeuvre wordt gewaardeerd vanwege de groteske handelingen die, denk ik, voor het eerst voorkwamen in Captain America**.**
Ja. Die strips stonden vol met grote platen en vechtscènes. Mensen die door ramen geslagen werden en meubilair dat aan diggelen ging. Ik stopte er altijd veel actie in. De overdrijving kwam omdat ik het gevoel had dat de handeling mijzelf overkwam. Ik bracht al de energie en de kracht die ik had over op die plaatjes. Je kunt natuurlijk niet een plaatje slaan of iets dergelijks, maar ik had echt het gevoel dat ik erbij was op het moment dat ik een vechtscène tekende.

Uitte zich dat ook lichamelijk?
Ja, absoluut, ik trok bijpassende gezichten en maakte gebaren. Ik liet in de tekeningen zien hoe ik zou vechten. Hoe ik over stoelen zou vallen en door ruiten zou vliegen. Ik raakte net zo betrokken bij deze handelingen als bij andere waarbij de karakters met elkaar praatten of zo. Ik loog mijn lezers nooit voor, dat doe ik in het dagelijks leven ook niet. Aan de basis van mijn verhalen staat het respect dat ik heb voor de lezer. Ik ben niet goedkoop. Ik probeer hem op een leuke manier te vermaken. Dat is alles wat ik eigenlijk beoog. Mijn ideeën veranderden in de loop van de tijd. Een groot aantal personages werd verrijkt door deze ideeën en kreeg meer diepgang. Maar het waren altijd echte mensen. Mensen die het leven leefden dat ik ze gegeven had.

Een groot deel van je werk bestaat uit fantasieverhalen maar je hebt ook een paar strips gemaakt, zoals Young Love**, die over het soort mensen gaan waartussen je opgegroeid bent.**
Ik heb onbewust veel van die elementen gebruikt. Ik schreef over situaties die ik echt zou kunnen hebben meegemaakt. Bij iemand met een andere achtergrond, bij voorbeeld iemand uit het Midden-Westen, zou ik moeten doen alsof ik zelf zo'n achtergrond had.

Jack Kirby is een centrale figuur in de Amerikaanse stripwereld. Maar geloof ons niet op ons woord – lees wat deze stripprofessionals over Kirby te zeggen hebben …

Frank Miller *(*Dark Knight, Daredevil*)*
In de geschiedenis van de Amerikaanse strip is er niemand geweest die meer invloed had dan Jack Kirby. Hij heeft, samen met ***Stan Lee****, de creatieve fundamenten geschapen waarop Marvel is gebouwd. Hij heeft in zijn eentje de beeldtaal, de toon en de geest van de superheldenstrips ontwikkeld. Hij heeft een opera-achtige drama en mythologische strekking gebracht in een genre dat dik, pafferig, oud en stervende was …*

Steve Rude *(*Nexus*)*
Jack Kirby's werk is een tijdloze maatstaf voor visuele vernieuwingen en dynamische verhalen.

Richard Corben *(*Den*)*
Hoera voor Jack Kirby! Zijn werk is het voorbeeld van superheroïsche macht, gefilterd door jeugdige onschuld en met een vleugje humor.

John Romita *(*Spiderman*)*
Het werk van Jack is altijd de maatstaf geweest waaraan ik mijn eigen werk heb afgemeten.

Rick Norwood *(striphistoricus)*
Jack Kirby heeft meer gedenkwaardige karakters geschapen dan ieder andere striptekenaar. Ik zou zelfs niet verbaasd zijn als bleek dat hij meer gedenkwaardige karakters geschapen heeft dan alle andere striptekenaars bij elkaar.

Dennis O'Neil *(auteur van onder andere* Batman*)*
Jack Kirby is begonnen met een volks gevoel en heeft er intelligentie aan toegevoegd. Als je dat doet krijg je altijd kunst met een grote K.

Barry Windsor Smith *(*Conan*)*
Jack Kirby betekent voor de strip wat ***Picasso*** *betekent voor de moderne schilderkunst. Je kunt de kunstvorm niet serieus en juist benaderen zonder je eerst in de meester te verdiepen.*

Dave Gibbons *(*Watchmen*)*
Het eerste dat ik van Jack Kirby's werk gelezen heb was een Britse herdruk van Race for the Moon*. Sindsdien is er een groot aantal stripboeken door mijn handen gegaan en als ze al niet gemaakt waren door Jack Kirby dan waren ze in ieder geval door hem geïnspireerd. En nog steeds, na 30 jaar en hoewel ik het letterlijk aan stukken gelezen heb, bewaar ik die eerste uitgave als een schat. Ik denk dat dit meer is dan verliefdheid.*

Ik zou moeten doen alsof ik het geld had om een auto te kopen, alsof ik 's nachts uitging en dronken werd. Hoe vreemd de situaties ook zijn waar mijn karakters in verzeild raken, ze zullen altijd handelen vanuit mijn gedachtenperspectief. Het leuke van verhalen vertellen is dat je jezelf in die situaties kunt brengen.

Op een bepaalde manier handel je als een god **in die verhalen.**
Alle verhalenvertellers zijn een beetje god. Ik plaats mezelf niet boven mijn lezers. Ik probeer met hen te communiceren. En dat werkt want ik krijg brieven waarin staat dat ik onzin verkoop, dat ik niet weet waarover ik het heb terwijl ik zeker weet dat ik gelijk heb. Die brieven worden afgedrukt in de stripbladen zodat iedereen ze kan lezen. Dat is de essentie van democratie. Er is altijd iemand die het op een andere manier ziet. Zo is het leven.

De mengeling van rassen en geloofsovertuigingen is erg duidelijk aanwezig in jouw werk.
Mijn hele leven heb ik allerlei overtuigingen en nationaliteiten gezien, maar ze kwamen niet terug in strips. Dat is één van de redenen dat ik al die nationaliteiten vermengd heb in onder andere The Newsboy Legion. In die tijd schreven de kranten niet over negers. Er werden geen negers gekozen bij verkiezingen. Er bestonden geen Martin Luther Kings. Alleen in het leger kende ik negers. Ik accepteerde ze zoals iedereen, maar de nadruk lag altijd op blanken. Ik realiseerde me dat toen niet, maar ik introduceerde de eerste zwarte superheld in de strip: *The Black Panter*.

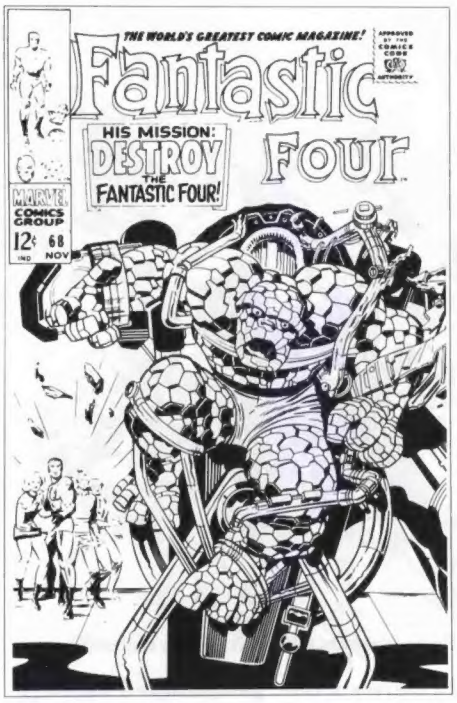

***Fantastic Four*, Kirby's grootste successtrip, geïnkt door Joe Sinnott.**

Je bent ooit begonnen aan een strip over de cult tv-serie The Prisoner **uit de jaren '60, maar die is nooit gepubliceerd.**
Dat verhaal liep gewoon niet zo goed. Op een bepaalde manier paste dat boek wel bij me omdat het ging over een individu dat zich los wilde maken van de beperkingen die hem opgelegd waren. Er was geen actie maar het was interessant om te proberen er een goed psychologisch eind aan te geven. Ik heb gedaan wat ik kon maar ik was niet tevreden en dus ben ik iets anders gaan doen.
De rechten van het individu zijn altijd belangrijk voor me geweest omdat het ook mijn rechten zijn. De politici op de Lower East Side waar ik opgroeide waren corrupt, maar dat betekende niet dat ik ook zo zou moeten worden. Op school vertelden ze mij wat goed was om te doen en vervolgens ontdekte ik hoe de wereld er werkelijk uitzag. De gedachten van een kind zijn nog niet volwassen en zijn beperkt. Op het moment dat het kind in ruimere dimensies gaat denken word het volwassen. Dat is ook waarom ik Amerika een goed land vind om in te leven, omdat dit land je de kans geeft om in die ruimere dimensies te denken. Als je je beperkt voelt door de manier waarop mensen in New York denken, kun je naar Indiana verhuizen en kijken hoe de mensen daar denken. De wereld is groot en er is plaats voor ons allemaal. Iedereen zou moeten proberen om zijn mogelijkheden te realiseren en te doen wat hij moet doen.

Benader je zaken altijd op een spontane manier?
Ja, eigenlijk altijd. Ik geloof dat een spontane reactie een echte reactie is. Je kunt natuurlijk achterover leunen en nadenken over de plot en over de karakters, die steeds ingewikkelder worden. Dan houd je er of mee op, of je maakt het zo ingewikkeld dat niemand er meer iets van snapt. Ik heb in ieder geval altijd spontaan gehandeld.

Als ik jouw werk lees krijg ik altijd een gevoel van passie en energie. Maar het is jammer dat er gedachtenballonnetjes voorkomen die het verhaal weer vertragen.
Er zijn verschillende soorten lezers, sommi-

Pagina's in potlood van de krantestrip *King Masters*, 1956.

Zeldzame potloodschetsen van *Captain America*, de strip waarmee Kirby voor het eerst experimenteerde met overdreven perspectief in actiescènes.

gen zijn langzamer dan anderen. De langzamen moeten we een beetje helpen zodat iedereen het verhaal kan begrijpen. Jij bent natuurlijk het type dat alle dwaalsporen en vertakkingen van het verhaal meteen doorheeft, maar anderen doen er een uur over om dat uit te zoeken. Dus als we alles duidelijk uitleggen, bereiken we iedereen.

Het gevaar van helden is dat ze boven de wet staan. Had je er ooit problemen mee dat ze dat deden?

Nee, omdat ze altijd weer aan de goede kant van de wet belandden. Aan het eind van het verhaal overhandigden ze de misdadigers aan de politie. Zelfs als het verhaal zich op een verlaten eiland of zo afspeelde vond een echte held altijd nog wel ergens een politieagent.

Was het nooit eenzaam om urenlang achter elkaar strips te tekenen?
Nee, ik had altijd mijn vrienden, mijn familie en collega's op kantoor om mee te ruziën en lol te trappen. We gingen samen lunchen, dat soort dingen.

Hoe ging je om met editors?
We werkten ieder voor zich aan onze taak. Het was mijn taak om 'salesman' te zijn. Als iemand een strip van mij openslaat moet hij die ook in zijn handen houden en lezen. Iedere pagina was zorgvuldig uitgedacht, zodat de lezer niet verveeld zou raken. Ik mengde verschillende technieken door elkaar. Als ik 24 pagina's vanuit dezelfde hoek teken raakt iedereen verveeld, hoe goed het verhaal ook is.
De editor had nooit de pretentie dat we literatuur met een grote L maakten. Hij verzamelde gewoon alle tekeningen van een comic en verzorgde de produktie. Hij probeerde niet het hele verhaal te herschrijven. Niemand wil meer werk doen dan noodzakelijk, tenslotte. Ik leverde mijn pagina's in op het kantoor, praatte met de editor en de uitgever, en ging lunchen.

Heb jij al die mensen ontmoet, Roz?
Roz Kirby: Ik kwam niet zoveel op het kantoor maar ik zag wel altijd de pagina's waar Jack aan werkte. Soms hielp ik ook wel

***New Gods*, de hoofdrolspelers van Kirby's *Fourth World Cycle* voor DC uit 1972.**

Steve Parkhouse *(Engelse tekenaar)*
Ik denk dat hij simpelweg één van de grootste verhalenvertellers van onze tijd is.

Bill Mantlo *(Marvel-auteur)*
Ik moet ongeveer veertien jaar oud geweest zijn toen ik Jack Kirby voor het eerst ontmoette. Door mijn liefde voor strips ben ik gaan studeren aan High School of Arts and Design in New York, waar veel beroemde striptekenaars op gezeten hebben. Op de één of andere manier, terwijl ik kleine verhaaltjes tekende als huiswerk, kwam ik erachter dat Jack niet ver woonde van mijn huis op Long Island. Ik belde hem op en ontving wonder boven wonder een uitnodiging om hem samen met wat vrienden te bezoeken.
Jack en zijn vrouw Roz verwelkomden ons hartelijk en we werden al snel naar Jacks studio in de kelder gebracht. De muren waren behangen met zijn ongelofelijke collages, die als 'experiment' verschenen waren in Marveltijdschriften. De studio was propvol. Een tekentafel deelde de ruimte met een tv, radio, koffiepot en opslagrekken. Temidden van deze chaos zat Jack en praatte, en wij zaten daar geïmponeerd door de aanwezigheid van deze man die zulke magie geschapen had.
In die tijd, 1965, was de 'King' op zijn hoogtepunt. Geïnkt door ***Vince Coletta*** *(*Thor*) en* ***Joe Sinott*** *(*The Fantastic Four *en verder zowat al zijn werk) had Jack Kirby een stijl ontwikkeld die bestond uit pure kracht. Nog nooit daarvoor (en zelden daarna) waren strips zo van het gedrukte papier gespat. Nog nooit daarvoor (en zelden daarna) waren helden zo heldhaftig, goden zo goddelijk, vreemde werelden zo vreemd en de basisideeën zo fantastisch. We keken toe hoe Jack een pagina van Thor tekende en luisterden naar zijn vragen over ons, onze ambities enzovoort. Maar hij vertelde ook over het hoe en waarom van de strip. Jack liet ons bij voorbeeld bedenken waarom, als Mr. Fantastic zich zover kon uitrekken en de Human Torch kon vliegen, de telefoons in het Baxtergebouw op de muren en niet op het plafond gemonteerd moesten worden. En waarom een bank die gebouwd was om het gewicht van The Thing te dragen op een Castro-convertible moest lijken. En hoe het kwam dat de Human Torch donkere kamers niet verlichtte of mensen die vlakbij hem stonden deed zweten. Deze ondervraging ging door, op een manier die deed denken aan de manier zoals Socrates zijn pupillen ondervroeg.*
De echte les kwam echter pas later. Zoals ik al zei werkte Jack aan een pagina van Thor. Een spetterende pagina. Op die pagina was de koninklijke stad Ashgard te zien, thuis van de Noorse goden. Standbeelden van heldenfiguren rezen hoog in de lucht. Goden vlogen majestueus langs enorme gebouwen. Ik vroeg me af welke verbeeldingskracht zulke gebouwen kon scheppen. Toen zag ik dat één gebouw eruit zag als Jacks elektrische koffie-

pot, een ander als zijn studiotelefoon. Hij had de dagelijkse gebruiksvoorwerpen gebruikt om te dienen als huizen voor de goden. Toen deed Jack iets ongelofelijks. Hij stopte met tekenen, bekeek de tekening aandachtig, nam hem van zijn tekentafel en overhandigde hem aan één van mijn vrienden. 'Hier', zei hij, 'neem jij hem maar mee. Het is een mooie tekening, maar hij heeft geen functie in het verhaal. Stan zou hem nooit accepteren.' Ik was verbijsterd. Maar ik denk dat ik het ook toen al begreep.
De magie van Marvel was gebaseerd op samenwerking. De kracht van Jack en zijn constante zoektocht naar het nieuwe en het opwindende in het beeld werden aan banden gelegd en geleid door Stan Lee's ambachtelijke manier van verhalen vertellen. En Jack wist dat. Samen zorgden ze voor een revolutie in de stripwereld. Ze combineerden kracht en poëzie tot een magie die ik nooit meer geëvenaard heb gezien. Ik ben Jack en Stan dankbaar voor die magie die ze samen schiepen. Die magie heeft mijn leven veranderd.

Scott Hampton *(stripschilder)*
Jack Kirby is de vader van de moderne strip.

J.M. DeMatteis *(auteur van onder andere* Kraven*)*
Jack Kirby is één van de redenen waarom wij allen strips maken. Zonder hem had er zelfs misschien wel geen strip-industrie bestaan!

Scott McCloud *(*ZOT *en* Understanding Comics*)*
Ware grootsheid verbergt zijn schreden. Jack Kirby's werk is zo vaak en zo meedogenloos geïmiteerd dat velen van ons jongere artiesten zich niet realiseren hoe uniek, ja radicaal zijn werk zou zijn als er niet zoveel herscheppingen van zijn werk gemaakt zouden zijn. Ik weet zeker dat als Kirby op de één of andere manier verwijderd zou kunnen worden uit de strip, al die kleurige rekken in de winkels zouden stoppen met knipperen, als een kerstboom die je uit het stopcontact haalt.

Jerry Ordway *(*Superman, Wild Star*)*
Ik kan me alleen maar verwonderen over zijn verbeeldingskracht, zijn toewijding, zijn uithoudingsvermogen in een industrie waar sterren meestal na een paar jaar al weer opgebrand zijn.

Gilbert Hernandez *(*Love and Rockets*)*
Als Jack Kirby me als kind niet zo geïnspireerd had, had ik misschien niet gedaan wat ik nu doe en waar ik zo ontzettend veel plezier aan beleef.

Don Heck *(*Avengers*)*
Jack en zijn geweldige creaties werpen schaduwen tot in de eeuwigheid.

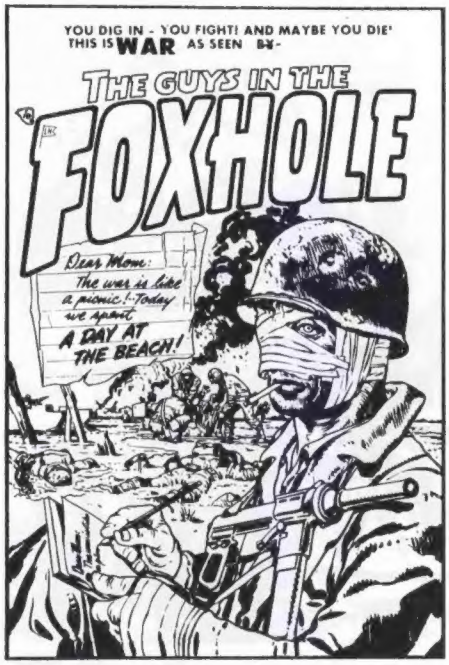

***Foxhole 1*, een oorlogscomic (sept. '51).**

met inkten, zoals bij voorbeeld met *Boy Commandos* en *Green Hornet*.
Jack: Toen ik haar leerde kennen ontwierp ze lingerie, dus ze wist wel hoe ze een penseel moest vasthouden.
Ik hield ervan om 's nachts te werken, zodat ik alleen kon zijn met mijn gedachten. Als er iemand op bezoek kwam legde ik mijn werk altijd weg.

De reden waarom ik dat vroeg, is dat artiesten soms ongerust worden als ze geen reacties **krijgen op hun werk.**
Daarover ben ik nooit ongerust geweest. Voor mij was het alleen belangrijk dat ik genoeg verdiende om van te leven, uit zo'n milieu kom ik ook. Ik kan de stad ingaan en vrienden maken wanneer ik wil. Ik kan een ruzie uitlokken en doen wat ik maar wil. Zo is de wereld voor mij. Ik kan naar de Hotdog-stand wandelen en een praatje beginnen met wie daar dan ook staat.

Zie jij strips als een serieuze kunstuiting?
Ja, absoluut. Ik ben niet zo stom om strips af te kraken.

In de Fourth World-serie heb je Superman **kwetsbaarder gemaakt. Heb je daar negatieve reacties op gekregen?**
Alleen van DC, die wilden dat ik het karakter zou veranderen. Ze vonden de manier waarop ik zijn hoofd getekend had niet goed dus huurden ze iemand in om zijn hoofd te veranderen. Dat soort dingen gebeuren nu eenmaal. Ik doe altijd zoveel mogelijk mijn best, ik zou er niet mee kunnen leven als ik de mensen niet het beste geef dat ik heb.

Je heb alle thema's van de mythologie in deze tijd geplaatst en daarmee gespeeld, iets dat nog nooit iemand had gedaan.
Het heeft geen zin om iets met mythologie te doen als de lezer er niets in zou herkennen dat voor zijn eigen leven belangrijk is. Wat zou er bij voorbeeld gebeuren als Merlijn in deze tijd zou leven? Zou hij een tweederangs tovenaar zijn of zou hij proberen indruk op ons te maken? En hoe zou hij indruk kunnen maken op een ontwikkeld publiek zoals wij? Mensen die in de Middeleeuwen leefden waren veel makkelijker te imponeren.

Denk je altijd op deze manier?
Ja. Ik stel altijd vragen. De hele dag door. We leven allemaal met vragen waar we nooit het antwoord op zullen vinden. En als we wel een antwoord vinden, leidt dit weer naar een volgende vraag. Ik heb vragen over de bijbel. Ik denk niet dat dat boek ons alles vertelt. Om de één of andere reden hebben we niet

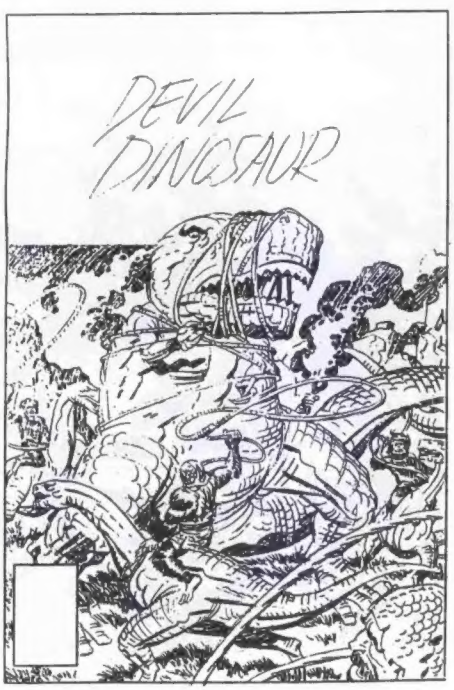

Potlood en geïnkte versie van een latere Marvel-strip *Devil Dinosaur*.

Een krantestrip – samen met Wally Wood – die niet van de grond kwam (uit '59).

alles boven water kunnen halen. We weten alleen wat ons gegeven is.
Kijk bij voorbeeld naar het verhaal over de ark van Noach. Hoe groot moet zo'n ark wel niet zijn om alle diersoorten van de aarde te kunnen bevatten? Zo'n boot zou de Queen Mary op een roeibootje doen lijken. En dan nog, hoe zou de aarde zo hebben kunnen overstromen?

Je neemt deze verhalen dan letterlijk, je kijkt niet naar hun symbolische **betekenis.**
Ja, dat klopt. Omdat de bijbel het ook allemaal letterlijk neemt. De bijbel vertelt ons dat de overstroming en de ark van Noach echt bestaan hebben, dus dat ze letterlijk genomen moeten worden.

Je hebt al veel verteld over jouw versie van de engelen en de hoorn van Gabriel, die overal in je huis hangen. Dat zijn heel krachtige beelden.
Die kracht komt uit de bijbel zelf, de bijbel geeft me die visioenen. Ik geloof niet dat de bijbel ons wijsheid geeft. Ik denk dat het boek ons visioenen geeft. De bijbel zegt dat een engel verschijnt, maar beantwoordt geen praktische vragen zoals hoe die engel er dan uitziet, uit welk sterrenstelsel hij komt enzovoort. We geloven in de bijbel zelfs al hebben we niet alle details.

Ik bedenk net dat de oude mythen en legenden vaak de basis vormden voor religies.
Natuurlijk. En de nieuwe godsdienst is de discussie over hoeveel sterrenstelsels er zijn. We weten het niet. En ieder sterrenstelsel is weer een verzameling van sterren en planeten, dus er kan daar van alles zijn.

Het is interessant dat je religie verbindt met sterren en de ruimte.
Ik verbind religie met wetenschap omdat iedereen die ik vraag waar hun god is altijd naar de hemel wijst, wat hun religie ook is.

Je werk is erg concreet. Hoe zit het met het mentale?
Mentale zaken zijn fysieke dingen waarover beslist wordt. Zoals de beslissing of je wel of niet een atoombom zult maken. Dan ga je er fysiek aan werken tot het klaar is. Tussen twee haakjes, ik creëerde een atoombom in een strip twee jaar voordat de echte atoombom gebouwd werd. Tesla was aan het experimenteren en ik wist dat hij succes zou hebben. Alles wat je wilt bereiken, kun je bereiken. Als we nu niet de middelen of de techniek hebben om een idee te realiseren, zullen we dat in de toekomst wel hebben.

In je werk zitten veel panorama's van steden en machines. Je hebt blijkbaar zeer veel ontzag **voor de technologie.**
Nee, niet echt. Ik ben bang voor ons zelf. Ik ben bang voor jou. Ik ben bang voor **Oliver North**. Ik ben bang voor de volgende machthebber, omdat hij de macht heeft, maar niet de technologie. Technologie komt uit de

Al Gordon *(inkter)*
Niemand van ons zou hier zijn als de King er niet geweest was! Genoeg gezegd.

Wallace Wood (Cannon en Sally Forth)
Hij is de comic …

Milton Caniff (Terry and the Pirates)
Als één van ons met iets komt waarvan wij denken dat het een vernieuwing is, overtreft Kirby hem zonder enige inspanning.

Michael T. Gilbert (Mr. T)
Op één van die slechte dagen die ik af en toe heb, als deadlines oprukken en mijn geld te laat is, en als ik inkt verspeeld heb aan waardeloze pagina's, als ik bij mezelf denk 'waarom … Waarom werk in dit idiote vak?' dan doe ik een stap achteruit en zoek het oude Green Arrow*-album van Kirby op, dat gaat over een paar enorme kinderen uit een andere wereld. Ik glimlach als ik het lees. En dan weet ik weer precies waarom.*

Steranko (S.H.I.E.L.D.)
Niemand komt ook maar in de buurt van wat hij bereikt heeft, of alleen al van het aantal pagina's dat hij gemaakt heeft.

Burne Hogarth (Tarzan)
Hij is de ongebonden personificatie van deze tijd.

Roy Thomas *(auteur van onder andere* Avengers*)*
Jack Kirby is de belangrijkste superheld-kunstenaar in de geschiedenis van de strip.

Gil Kane (Spiderman)
Volgens mij is Jack Kirby zonder twijfel de belangrijkste figuur die de strip in zijn 40-jarig bestaan gekend heeft.

Stan Lee (Marvel)
Jack Kirby is een levend, ademend vat vol talent. Het bereik van zijn fantasie is ongelofelijk. De kracht van zijn werk beneemt je de adem, en zijn cinematografische benadering van de doorlopende werkelijkheid is een hersenkraker.
Jack tekent evenzeer met zijn emoties als met zijn potlood. Zijn karakters leven en bewegen met een energie en dynamiek die al tientallen jaren zijn handelsmerk zijn. Hij is een schier onuitputtelijke bron van fantastische nieuwe ideeën, concepten en ontwerpen. Jaren geleden is hij de ontwerper geweest van een unieke manier van verhalen vertellen door beelden. Een stijl die heden ten dage nog steeds even waardevol is als toen en niet te imiteren is. Tijdens zijn lange en gedenkwaardige carrière heeft Jack een onuitwisbare stempel gezet op de stripwereld. Dat hij dat nog vele jaren doen mag.

***Jacob en de engel*, een bijbels tafereel dat bij Kirby thuis aan de muur hangt (1980).**

mens, niet uit een warenhuis. Mensen realiseren zich niet dat ze kunnen doen wat ze maar willen als ze zichzelf ertoe zetten.

Waar komt jouw verbeelding **vandaan? Is het iets waar je aan moet werken, of is het een talent dat uniek is voor jou?**
Ik weet dat ik het heb, maar ik weet niet hoever ik ervoor moet reiken. Uiteindelijk reik ik altijd ver genoeg om het te pakken.
Roz: Ik ben al 47 jaar met Jack getrouwd en heb hem steeds deze vraag gesteld. Hij zegt altijd dat het hem overkomt.
Jack: Ik doe het gewoon.

Als je tekent, zie je het beeld dan al in je hoofd?
Ja. Ik weet wat waar moet staan, als ik aan een tekening begin. En ik weet ook wanneer het klaar is, wanneer ik niets meer hoef te doen. Als je naar mijn tekeningen kijkt dan zie je dat je er niets meer aan hoeft te doen, ze zijn klaar.
Roz: Toen hij de Fourth Worlds schreef, vroeg ik hem hoe hij zich kon herinneren waar het ene boek ophield en waar het andere begon. Dat deed hij gewoon.

Jouw werk schept een zeker ontzag**, en dat mis je in het werk van anderen.**
Jack: Dank je.

Daarom dacht ik ook dat je de perfecte artiest was om 2001: A Space Odyssey **te doen.**
Hoewel ik **Stanley Kubrick**s werk bewonder, vond ik het niet erg praktisch of natuurlijk wat hij aan het eind van het verhaal met de hoofdpersoon deed, namelijk hem in een sterrenkind veranderen. Het zou veel praktischer geweest zijn om een gen van de hersenen te nemen en het lichaam opnieuw te vormen, zodat het sterrenkind voor altijd zou leven.

We hebben al reageerbuisbaby's.
Ja, dus als iemand het in zijn hoofd heeft om het te doen, zal het gebeuren. 2001 ging over de oneindigheid van het heelal, dat is een concept dat het menselijk brein niet kan vatten. We leven in een omgeving waar er altijd een einde aan iets is.

We omgeven onszelf met muren.
Ja.

Wil jij de ruimte verkennen?
Niet echt. Ik leef nu heel plezierig en het trekt me niet erg. Als ik moet zou ik het wel doen. Wist je dat ik zou gaan trainen met **Neil Armstrong**? Ik woonde op Long Island toen NASA me opbelde en me vroeg of ik de astronauten wilde tekenen terwijl ze aan het trainen waren voor de landing op de maan. Ik vroeg of ik dan ook met hen naar boven ging maar ze zeiden van niet. Dus toen heb ik het niet gedaan. Wat voor zin heeft het om al die moeite te doen en dan niet de kans krijgen om met ze mee naar boven te gaan?
Roz: We zeggen altijd dat hij vóór z'n tijd geboren is. Hij behoort tot een toekomstige generatie.

Ik denk dat hij zelfs in de toekomst z'n tijd vooruit zou zijn.
Jack: Er hebben altijd verhalenvertellers bestaan, dat weten we omdat hun werk aan ons overgeleverd is. Wat de bijbel zo intrigerend maakt is dat het boek al duizenden jaren bestaat en over duizenden jaren nog steeds zal bestaan.

Je hebt veel dingen gezien en gedaan. Ben je tevreden **met wat je bereikt hebt?**
We leren allemaal met onze ervaringen te leven en er iets positiefs uit te halen. Als we de middelbare leeftijd bereiken en terugkijken op ons leven moeten we kunnen zien dat we het goed gedaan hebben, dat we met ons leven kunnen leven. Dat is het beste dat een mens kan bereiken.
Mens zijn betekent: leven met zowel de slechte als de goede dingen die je gedaan hebt. Je weet hoe een goede maaltijd smaakt, wat een goede film en een goed boek is, hoe een prettig huis eruit ziet. Dat is erg bevredigend. Ik leef op een plek waar ik alle dingen die ik wil kan vervullen en een heel goed leven kan leiden zonder enige wet te breken. Mijn taak is om mijn leven te leven.

Teken je tegenwoordig nog wel eens?
Ik denk dat ik alles getekend heb, hoewel ik niet denk dat ik alles geschreven heb. Ik ben nu bezig een boek te schrijven waar ik niet over kan praten en mijn biografie is verschenen. De tekeningen van de bijbel worden in een beperkte oplage uitgebracht, samen met beeldjes van de tekeningen. Ik vind het leuk dat mijn werk in andere vormen verschijnt. Ik hoef geen strips meer te maken. Als er iemand strips getekend heeft, dan ben ik dat wel. Ik ben daar nu mee klaar.
Roz: Ik denk niet dat Jack zou kunnen tekenen zoals ze tegenwoordig tekenen. In de strips van tegenwoordig ziet iedereen er zo gezond en idealistisch uit.
Jack: Mijn personages zijn hoekiger, meer realistisch. Mijn generatie is passé omdat we beperkingen en grenzen hadden waar de huidige tekenaars overheen gegaan zijn. Ik werk volgens waarden die in de mode waren toen ik strips maakte en die zal ik niet laten vallen om bij het huidige publiek in de smaak te vallen. Het is een evolutionair proces, huidige tekenaars moeten weer proberen de weg vrij te maken voor de volgende generatie.

Als je terug kijkt, wat is dan volgens jou het beste werk dat je gemaakt hebt?
Mijn beste werk? Alles. Ik vond alles altijd even goed als, zo niet beter dan, het werk van anderen. Dat idee komt voort uit de drang om de ander te verslaan. Ik had altijd het gevoel dat ik dat kon. En ik deed het ook.

Bedankt voor je tijd.
Niets te danken. Het genoegen was geheel aan mijn kant.

Het bovenstaande interview werd eerder gepubliceerd in het Britse magazine ARK.

Vertaling: Karin Vlietstra
Bewerking:
Ger Apeldoorn en Michel Nadorp

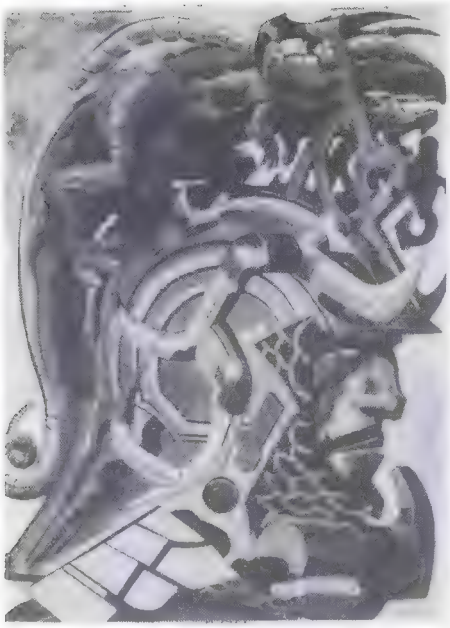

Bits&Pieces

Comics

The Comics Journal 152. De heer Gary Groth zet in zijn redactioneel kolommetje uiteen hoe debiel de Amerikaanse strip aan het worden is. 'Tsjee, dat die vent daar pas na 151 nummers achter is gekomen', sis ik. Iemand had in die States al lang de comic code weer eens moeten activeren. Om het zootje lekker op te schonen. Want d'r verschijnt daar een berg verzamelde bloedpoep. Allemachtig. En wij maar importeren. Nee, erger. Er verschijnt nu zelfs een 'eerste-Nederlandse-echt-waar-nooit-eerder-vertoond'-comic. Mijn stripverzameling draait zich om in haar kast.

Leest u wel eens een recensie over zo'n comic? Niet eens de comic zelf. Nee, de recensie. Ja? Of nee? Een voorbeeldje dan. 'Onder de smakelijke titel Blood Club is er weer een nieuw boekje van Charles Burns. Big Baby moet als beproeving een eenzame nacht doorbrengen op een spookeiland. Natuurlijk ontmoet hij daar een geest, de geest van een overleden jongen die hem om hulp vraagt om zijn dolende ziel te verlossen. Dollar 5.95 kost dit bundeltje griezelen'.

Nou, wat vindt u ervan? Enig toch! Lekker ontspannend na de koffie. Of moest u terloops even aan het immer stijgende aantal zelfdodingen onder jongeren denken? Nee toch, hè. Met dat soort dingen bestaat gelukkig geen enkel aantoonbaar verband. Het zijn tenslotte maar onschuldige boekjes in schreeuwerige kleuren. Natuurlijk, hier en daar zijn er best wat gewelddaden en beestachtigheden. Maar die zie je ook in het NOS-journaal.

Nee, het zit ergens anders in. Voor mij is het de absolute geestdodendheid die de scenario's uitstralen. Het ingeblikte denken. De ontbrekende originaliteit. Alsof er uit een database weer vier bakjes met een vast stramien zijn geleegd. Alsof Albert Heijn reclame maakt. Zo van: 'En deze week hebben we een spookeiland, jonge jongens, geesten en dolende zielen in de aanbieding. Mix het smakelijk dooreen. En, u hebt in een wip een nieuwe maaltijd. En dat voor maar 5.95'.

Ook is er altijd weer die alleenheerser. De machtige macho. De president van een ruimteschip, planeet of een half afgebrand dorp. Dat hebben al die Amerikaanse comics. Het is één grote marketingtruc rond een succesvol potentaat. Waarom breng je anders één en hetzelfde nummer van de X-Men met vier verschillende covers uit. Of doe je hologrammetjes bij de pulp. Of verzamelkaartjes die je kunt ruilen met je vriendjes. Het is net als yoghurt met gratis teddybeer. Die beer is leuk. De yoghurt gooi je door de gootsteen.

Kijk maar eens naar Batman. De hele karrevracht met prullaria van onze 'Caped Crusader' ligt nu op elke rommelmarkt. Voor een duppie. En twee jaar terug heette het iets fantastisch te zijn. Nee, verhalen met de geur van gebakken lucht. Een janjurk in de zwarte stola van zijn grootmoeder. Met een groot reclamebudget achter zich. Dat wel. 'Oh jee, wat nu weer', zucht ik. De dood van Superman. Dat was echt dramatisch. Heb je eindelijk een goedlopende held, wil de uitgever dat hij dood gaat. Ja, goed begrepen, de uitgever bepaalt dat. Hier in Europa bepaalt de auteur wie of wat er dood gaat. Maar bij US-comics is het de uitgever. Want een dooie superheld trekt veel aandacht. En omdat hij toch op super leeft is hij twee nummers later weer springlevend. En ondertussen geven de fans hun laatste snikkende dollar uit aan alle ongein die rond de heldendood verschijnt.

Een Europees stripverhaal is van iemand. Gemaakt door iemand. Daar zit zijn wezen in. Persoonlijke betrokkenheid. Het verhaal heeft ballen. Een stripheld is van de auteur. En de auteur is van de stripheld. Een comic is uitgeversellende. Waarvoor een horde makkelijk tekenende snelverdieners wordt ingehuurd. Zodat er elke week wordt geproduceerd. Het gaat om de serie. En het geld. Niet om het verhaal. Elke week moet het blad door de lezersstrot worden geduwd. 'Ah, is Joe Shuster dood?' Geen nood. Superman gaat door. Die was hem trouwens toch al uit handen gerukt.

Een strip is als een mens. Een comic is een machine. Een mens kiest nieuwe wegen. Een machine hapert alleen een keer. En spuugt, na herstel, weer dag in dag uit zijn eenvormige gehaktballen uit. Voor de herkauwende massa.

Het is mij een raadsel waarom comics zo populair worden. Het grauw overvleugelt de individuele prestatie. Is de comic soms de thermometer van een nieuw tijdperk? Dan ziet het er slecht uit voor de echte striefhebber. En misschien wel voor iedereen.

Ben Bits

SUPERMAN TEGEN DE ONFEILBAARHEID

Ze zijn populairder dan ooit, de superhelden. De dood en verrijzenis van *Superman* haalden voorpagina's en recordomzetten. De *Batman*-rage wordt in dollarbedragen van negen cijfers geschreven. Maar wat is toch de fascinatie met de onfeilbare superheld? Is er iets saaier dan perfectie? Van Clark Kent tot *The Killing Joke* ... Iedere generatie maakt zijn eigen superheld, maar Superman is niet dood te krijgen.

De achilleshiel

door
MARTIJN DAALDER

Hij is journalist. Zijn kleren komen uit het postorderboek. Zijn bril is van een model drie-halen-twee-betalen. Hij is hopeloos verliefd op een collega, die hem niet ziet staan en wegzwijmelt bij de spierbundels van een andere man. Hij was de meest verlegen jongen uit zijn schoolklas. Hij slikt iedere belediging. Hij windt zich nooit op – behalve over het wangedrag van suffe criminelen. Hij heeft geen ondeugden. Geef toe: wie zou er eigenlijk geen hekel kunnen hebben aan Clark Kent?

In 1938 wisten twee middelmatige Amerikaanse striptekenaars een bijzonder curieus verhaaltje aan een uitgever te verkopen. Tekenaar **Joe Shuster** en schrijver **Jerry Siegel** probeerden hun strip al jaren tevergeefs aan de man te brengen, toen **Harry Donenfeld** – een uitgever die was gespecialiseerd in pulp van het goedkoopste soort – het wel eens wilde proberen met Superman. In dat allereerste verhaal zien we hoe een man in bodystocking van gebouw naar gebouw springt en zich voorstelt als een held voor alle generaties. *Superman*, de eerste superheld uit de Amerikaanse strip, was geboren. Hij was onkwetsbaar voor kogels, voorzien van röntgen-ogen, een superstem, een superbrein en superspieren. Zijn populariteit was onmiddellijk en in 1939 kreeg Superman zijn eigen stripserie. Tekenfilms, films, televisieseries, poppen, merchandising en tenslotte weer films zouden volgen. Tot Superman in de herfst van het afgelopen jaar aan zijn eigen onfeilbaarheid overleed. De wereld kon een paar maanden opgelucht ademhalen.

Vanaf die eerste vooroorlogse avonturen werd het succes van Superman toegeschreven aan zijn geheime identiteit. Superman was dan wel afkomstig van de inmiddels verwoeste planeet Krypton, zijn pleegouders Jonathan en Martha Kent – een ouder echtpaar uit het plaatsje Smallville – wisten het superjochie ervan te doordringen dat hij als gewoon mens door het leven moest gaan. Als Clark Kent vertrok Superman naar Metropolis, waar hij een baantje vond op de redactie van de Daily Star – later de Daily Planet – en zijn superhart verloor aan collega Lois Lane. Superman is dan ook, zo zeggen de deskundigen, een strip over twee mannen, allebei even blij-

Hoogtepunten uit Supermans bestaan van 1986: John Byrne herschept Siegel & Shusters creatie; Lois Lane komt achter de geheime identiteit van Superman; het begin van het einde: Superman ontmoet Doomsday; Superman 75: de dood van Superman?

moedig als gefrustreerd. Kent is de machteloze, de bildragende schlemiel, die tenminste onder de mensen komt. Superman is de almachtige, die in de grond van de zaak dodelijk eenzaam is en zich niet voor niets regelmatig terugtrekt op zijn Antarctische Fortress Of Solitude.

Amerika is het land van de nerds: dikgebrilde, contactgestoorde, zwaarlijvige en naar transpiratie geurende adolescenten. De nerds zijn kansloos in de middelbare school-competitie om de mooiste vrouwen, verdienen de ergste vernederingen en groeien op tot striplezers, science fiction-fans of atoomgeleerden. Clark Kent is hun bloedbroeder. Superman is hun held. Zijn avonturen zijn hun natte droom. Siegel en Shuster raakten met hun strip een gevoelige snaar. Hun Superman is echter niet veel meer dan een vormeloos idee: een al te letterlijke vertaling van het concept superheld. Superman maakte dan ook de weg vrij voor een compleet peloton opvolgers, die vaak kleurrijker, dramatischer èn beperkter zijn dan hun grote voorbeeld. Eén ding bleef: vrijwel iedere superheld onderhoudt ook nu nog een relatie met een alter ego, die een problematisch leven leidt tussen ons gewone mensen. (Daarbij moet trouwens wel worden aangetekend dat deze tweede identiteit nog maar zelden een echt geheim blijft. Het stiekeme gewriemel in de kast, waarna een geheimzinnige superheld het zwerk klieft, behoort vrijwel tot het verleden. Het alter ego zorgt echter onverminderd voor psychologische spanningen. Zo heeft de levende dode *Spawn*, de held van **Todd McFarlane** die een pact met de duivel sloot, nog steeds moeite met de levende man die hij ooit was.)

Achteraf bezien heeft Superman het nog verbazingwekkend goed gedaan tegen de concurrentie en de tand des tijds. Zijn positie op de stripmarkt is – in tegenstelling tot zijn fictieve superkrachten – bijzonder kwetsbaar. Voornaamste probleem is Supermans onkwetsbaarheid, die iedere suggestie van spanning en suspense onmiddellijk onderuit haalt. De Nederlandse scenarist **Lo Hartog van Banda** kreeg met hetzelfde probleem te maken, toen hij werd gevraagd voor *Asterix* en *Lucky Luke*. 'Het moeilijkste is de onoverwinnelijkheid van Lucky Luke en Obelix. Die toverdrank, daar word je gek van.' Dus kreeg Lucky Luke te maken met een goochelaar en een lading nitroglycerine en lag Obelix te jammeren in bed vanwege een vreselijk gebrek aan everzwijnen. Pas daarna kon het avontuur beginnen.

Lucky Luke en Asterix zijn echter karikaturale strips: Superman heeft altijd de pretentie van realisme gehad. Scenaristen voor de strip grepen voortdurend naar domme superlatieven om de man van staal te bedreigen – er werden wel een dozijn versies van het dodelijke kryptoniet ten tonele gevoerd – en naar super-superlatieven om de held te laten triomferen.
Superman werd al heel snel overvleugeld door een tweede superheld, die goedbeschouwd niet eens een superheld is. *Batman* is de vermomming van miljonair Bruce Wayne, voor wie de strijd tegen de misdaad een obsessie is. Als jongetje worden zijn ouders door een straatrover doodgeschoten. Dat is tenminste een goed begin voor een getormenteerde held. De bedenkers van Batman lieten hun held ook niet opereren in het ultra-moderne Metropolis. Bruce

Sociale kritiek in het fameuze Dennis O'Neil-verhaal *No evil shall escape my sight*, uit 1970. Tekeningen van Neil Adams.

Wayne resideert in Gotham City, een zwarte karikatuur van New York, waar angstaanjagend en surrealistisch geboefte als de Joker en de Penguin het lot van de bewoners bepalen. Batman neemt het tegen ze op met behulp van moderne technologie en een getraind lichaam. In de eerste afleveringen wilde Bats zijn tegenstanders nog wel eens op zeep helpen, een gewoonte waaraan om commerciële redenen een eind werd gemaakt. Bruce Wayne is geen schlemielige zwijmelaar maar een playboy, die het celibaat niet kreeg opgedrongen maar er zelf voor heeft gekozen. Zijn eenzaamheid – alle echte helden zijn eenzaam – is het gevolg van een tragedie, niet van buitenaardse genetische afwijking.

Met het duo Superman-Batman begon het eerste tijdperk van de superhelden. Gedurende de oorlog namen ze het op tegen Duitsers en Japanners. Ze doken op in de bioscoop. **Max Fleischer** maakte de legendarische Superman-tekenfilms. Batman werd vereeuwigd in zogenaamde serials: produkties in vijftien delen van een kwartier, die het bioscooppubliek tot trouw bezoek moesten verleiden. In de kiosken doken tientallen schilderachtige collega's op als *Captain Marvel*, die vanwege vermeende auteursrechtinbreuken werd doodgeprocedeerd door de uitgevers van Superman, en vooral *Plastic Man*, de Barbapapa van het superheldendom.

Je kunt rustig zeggen dat het voorspelbare format van de superhelden het eind inluidde van die eerst bloeiperiode. Zo rond 1950 begon de revolutie, die is genoemd naar de toonaangevende uitgever Educational(!) Comics. EC publiceerde een hele reeks thematische strips, zoals *The Crypt Of Terror*, *The Haunt Of Fear*, *Two-Fisted Tales*, *Weird Fantasy* en natuurlijk *MAD*. In deze strips verbluften tekenaars en schrijvers hun publiek met nietsontziende oorlogsvertellingen – nog altijd de beste ooit in de strip gemaakt – met ironische en gruwelijke horror, cynische misdaadverhalen, verleidelijke science fiction en hilarische satire. Het was allemaal teveel voor de goegemeente. De EC-comics vormden uiteindelijk de directe aanleiding voor een opstand van moraalridders en verontruste huisvrouwen. Uit puur lijfsbehoud kondigden de uitgevers een Comics Code voor zelfcensuur af, waarmee en passant ook de lastige concurrent EC uit de markt werd gedrukt.

Je kunt rustig stellen dat de Comics Code het laatste beetje spiritualiteit uit de Amerikaanse strip verwijderde. Vooral Batman met zijn wraakzuchtige en macabere inslag leed onder de nieuwe fatsoensregels. Superman had er minder last van, maar goed: Clark Kent had de Comics Code bij wijze van spreken hoogstpersoonlijk kunnen schrijven.

Op dit moment, meer dan een halve eeuw na de eerste Superman- en Batman-avonturen, lijkt het er misschien op dat superhelden na hun geboorte alleen nog maar triomfen vierden. De bizarre en campy Batman tv-serie uit de jaren zestig wordt herhaald. De Superman-films met **Christopher Reeves** waren een succes en krijgen waarschijnlijk een vervolg. Batman brak de afgelopen jaren alle commerciële records aan de kassa's van bioscopen en merchandisingwinkels. En vorig jaar herfst – ironisch genoeg niet lang na het overlijden van Joe Shuster – haalde Superman voorpagina's, televisienetten en een recordoplage met zijn overlijden in de aflevering *Doomsday*.

Schijn bedriegt. Na de invoering van de Comics Code leden de vliegende spierbundels zelfs een kwijnend bestaan. In de jaren zeventig ging het zo slecht dat de titel Batman geheel dreigde te verdwijnen. De waar-

dering voor de superhelden heeft altijd een conjunctureel karakter gehad. Amerikanen blijven hun iconen trouw – dat wel – maar iedere generatie interpreteert de personages op een geheel eigen wijze.

Vanaf 1961 werden de personages van de oude stempel overvleugeld door een geheel nieuwe categorie helden. De jonge uitgeverij Marvel, die nu op uiterst dubieuze gronden haar halve-eeuwfeest viert, introduceerde achtereenvolgens figuren als *The Fantastic Four*, *Spiderman*, *The Hulk* en *The X-Men*. De strips perfectioneerden het stramien van de superhelden-comic: een klein aantal goeden en slechten treedt keer op keer tegen elkaar in het strijdperk. Op de laatste pagina ruimt de slechterik het veld – verslagen, maar klaar voor een volgende aflevering. De verhalen werden niet geschreven, ze ontstonden. Het uitgangspunt was een situatie, een visueel interessante knokpartij. De dialogen moesten later voor samenhang zorgen. Deze manier van strips maken werd de Marvel-methode genoemd en de resultaten maken vooral op Europeanen, die net begonnen te wennen aan intelligenter materiaal als *Asterix* en *Blueberry*, een bijzonder zwakzinnige indruk.

De helden gingen op een soms al te subtiele manier met hun tijd mee. Zo werd de populariteit van Spiderman en zijn alter ego Peter Parker – ooit gebeten door een radioactieve spin ... – mede toegeschreven aan het paranoïde karakter van Parker, dat het wantrouwen van de jonge lezertjes tegen de autoriteiten zou weerspiegelen. Amerikaanse nerds identificeerden zich in ieder geval makkelijker met het neurotische spinnemannetje Parker dan met de ouderwetse playboy-miljonair Bruce Wayne. Het filo-

***Uiterst links*, Een gebeurtenis die zijn hele leven zal veranderen. Peter Parker wordt door een radioactieve spin gebeten, waardoor hij in Spiderman verandert.**

***Links*, Batman zwicht voor een grap van de Joker. Alan Moore toont de feilbaarheid van Batman aan in *The Killing Joke*. Tekeningen van Brian Bolland.**

***Rechtsboven*, Supermanschetsen van Steve Rude, gebaseerd op de Superman van de Fleischer Studio.**

***Rechts*, Superman sterft, maar niet voor lang.**

sofische gepeins van *The Silver Surfer* werd opgevat als een vage echo van de flower power-ideologie. In diezelfde periode ging Batman compleet 'pop' met de eerder genoemde televisie-serie. Een Bat-craze met Bat-disco's, Bat-haardracht en Bat-danspasjes – de Batusi ... – was het gevolg.
Strips bleven echter ingesnoerd door de Comics Code, die pas in 1971 werd versoepeld na een drugsverhaal met Spiderman. Het was te laat en te weinig. Superheldenstrips als dragers van popcultuur werden overvleugeld door de enorme vitaliteit van undergroundstrips en het Hollywood van de jaren zeventig. Na het debâcle in Vietnam was de interesse in onverdund heldendom ook tanende. Misschien deden de onuitroeibare vijanden van de striphelden iets teveel denken aan de guerilla's van de Vietcong, die ongeacht de bodycount van het Pentagon alleen maar in aantal leken toe te nemen.
De pulp uit de silver age of comics (de jaren veertig en vroeg vijftig gelden als de golden age) legden wel de fundamenten voor de huidige revival van het genre. Het waren de lezertjes van de strips uit Marvels bloeiperiode, die enkele jaren terug de superhelden van het sterfbed lichtten en ze nieuw leven inbliezen. De auteurs waren geen karakterloze fans, integendeel. De Amerikaan **Frank Miller** en de Brit **Alan Moore** sloegen nieuwe wegen in met hun werk. Terwijl de Europese stripmakers vastliepen op hun geloof dat strips Kunst zijn, lieten Moore en Miller zich inspireren door pulp, door de suffe superhelden van de sixties. Daarbij kwamen ze – met dank aan de videoclip en MTV – tot een ongekend revolutionaire verteltechniek, gebaseerd op ritme en herhaling.

Alan Moore als Marvel/Miracle Man. Karikatuur van Alan Davis.

In Nederland wordt Superman uitgegeven door Baldakijn Boeken. Wij vroegen Superman-redacteur *Hans Pols* naar de manier waarop er in ons land wordt omgegaan met de lawine aan Superman-uitgaven die in de Verenigde Staten verschijnt.

In de Verenigde Staten verschijnen maandelijks vier Supermanuitgaven: Action Comics *(de oudste),* The Adventures of Superman, Superman *en* Man of Steel. *In totaal krijgen de Amerikaanse lezers dus 52 uitgaven per jaar voorgeschoteld. De Nederlandse lezer moet het doen met 6 uitgaven per jaar, waarvan de omvang overeenkomt met de inhoud van 12 Amerikaanse comics.*
Nu is lang niet elke oorspronkelijke uitgave even goed, dus het kan helemaal geen kwaad om er af en toe eentje over te slaan. Een serie als Superman kun je een beetje vergelijken met bepaalde TV-series waarin telkens een afgerond verhaal verteld wordt, maar waarin ook telkens iets gebeurt met de vaste karakters. Het kan voorkomen dat er iets belangrijks gebeurt met bij voorbeeld Jimmy Olsen in een uitgave die ik niet goed genoeg vind om te vertalen. In het redactioneel is er dan de ruimte om in ieder geval melding te maken van die gebeurtenissen, zodat de lezer toch de levens van de cast kan blijven volgen en zo min mogelijk mist.
De Nederlandse uitgaven van Superman lopen altijd wat achter op de Amerikaanse. Toen wij nog volop bezig waren met de vertaling en produktie van Paniek in de Ruimte *ging in de Verenigde Staten* Doomsday *van start, het verhaal dat zou eindigen met de dood(?) van Superman. Wij besloten* Doomsday *zo snel mogelijk in het Nederlands uit te brengen maar we konden natuurlijk niet voorkomen dat Superman in Nederland een paar maanden later stierf dan in de Verenigde Staten (het Doomsdayverhaal is te vinden in Superman 97, 98 en 99). Nadat Supermans begrafenis breed werd uitgemeten in negen delen (die we in Nederland overslaan) ging* The Reign of the Supermen *van start. Dit is weer een prachtig verhaal waarin vier Supermannen opduiken met elk hun eigen karakter en ik heb op dit moment nog geen idee hoe het af zal lopen.*

Een ode aan de 'Golden Age', waarin Superman het tegen de Nazi's opneemt, door Jerry Ordway (19

Frank Miller kan min of meer verantwoordelijk worden gesteld voor de Batmanrevival. Hij kreeg van de uitgever een ongekend vrije hand met de zo goed als overleden figuur. Miller ging terug naar de basis (de traumatiserende moord op diens ouders) en verraste de wereld met *The Dark Knight*: een Batman op leeftijd, een meedogenloze zwarte ridder gedreven door wraakzucht, in weinig meer te onderscheiden van zijn tegenstanders. Deze Batman spat van de pagina. Miller zwelgt in het geweld en schildert zonder enige terughoudendheid de jungle van de moderne stad. Tenslotte ontmoet Batman de man die altijd al zijn echte tegenpool was: Superman. Superman is de collaborateur, de medestander van de cynische machthebbers en hij roept de dolgedraaide Bruce Wayne uiteindelijk tot de orde. Batman versus Superman: de rebel tegen de gevestigde orde.

Millers Dark Knight-cyclus was het startschot voor veel jonge tekenaars om het publiek te verrassen met manische en steeds bloeddorstiger superhelden. Uitgevers probeerden het succes van The Dark Knight uiteraard te herhalen, maar een prestigieuze Superman-cyclus was maar een mat werkstuk. Het definitieve superheldenverhaal zou uiteindelijk uit Groot-Brittannië komen.

Waar de Amerikaan Miller een groot liefhebber van pulp is, wilde de Brit Moore vooral met het genre afrekenen. Millers werk komt uit het hart; Moore's scenario's komen uit het hoofd. Zijn *Watchmen* – getekend door **Dave Gibbons** – is één van de grote romans van deze tijd. Moore schotelt de lezer een universum voor, waarin de oude superhelden echt bestaan hebben, maar tenslotte buiten de wet zijn gesteld. Het verhaal begint als een seriemoordenaar het op de oude helden, die inmiddels van hun pensioen genieten, voorzien heeft. Watchmen is een oneindig gelaagde vertelling. Moore maakt niet alleen een thriller, hij analyseert tegelijkertijd het superheldendom, schrijft de stripgeschiedenis en probeert de fascinatie van het publiek met de superheld te doorgronden.

Watchmen had eigenlijk het einde van de superheld moeten betekenen en zo was de strip ook bedoeld. Het werkte averechts. Met The Dark Knight lag Watchmen aan de basis voor een ongelooflijke opleving van de comic. Superhelden zijn populairder dan ook. Zelfs Alan Moore zwichtte nog een keer voor de druk en schreef een laatste Batman-verhaal. In *The Killing Joke* weet de Joker Batman eindelijk zo te provoceren, dat deze zijn tegenstander de nek omdraait. Batman faalt definitief in zijn streven aan de goede kant van de lijn blijven.

Moore wilde jarenlang liever niet meer aan The Killing Joke herinnerd worden. (Nu schrijft hij overigens een heel wat lichtvoetiger parodie op de pulpcomics in de cyclus *1963*). Moore: 'Als je er goed over na denkt is er toch niets interessants aan een analyse van een karakter van een totaal fictief en infantiel personage?' Dat is wellicht zo, maar hij legt met The Killing Joke wel de vinger op de zere plek. Een held is pas werkelijk interessant als hij kan falen. Die onfeilbaarheid is de achilleshiel van een superheld en vooral van Superman. De afgelopen maanden is hij vertrokken uit het vagevuur en teruggekeerd in de kiosk in liefst vier gemoderniseerde gedaantes. Superman is niet alleen onfeilbaar, hij is zelfs niet dood te krijgen. Erger kan het bijna niet.

990).

Bovenstaande bijdrage is een enigszins bewerkte versie van een eerder in MAN gepubliceerd artikel.

Comics Hitlist

**** The Dark Knight *(DC). Ultieme Batman-vertelling en mijlpaal in stripgeschiedenis.* ***Frank Miller*** *springt uit de band met energieke herinterpretatie van de Batman-sage. Gevolgd door:* Batman: Year One ***

**** Watchmen *(DC).* ***Alan Moore****'s roman over superhelden in een verrotte wereld. Een scenario als een Zwitsers uurwerk is de basis voor een verhaal dat zich laat herlezen en herlezen.*

*** The Killing Joke *(DC). Moore heeft zelf een hekel aan het verhaal, maar wij kunnen er nog wel om lachen. Studieuze exploitatie van gruwelijkheden.*

* De Dood van Superman *(DC). Zo diep kunnen comics zakken. Verhaal nul. Tekeningen pulp. Alleen maar lege en hyperkinetische beelden uit eindeloze knokpartijen.*

0 The Breaking Of The Batman *(DC). Geïnspireerd door het succes van Supermans dood. Batman breekt zijn rug. Dat er nog zo slecht getekend wordt – verbijsterend.*

** Spawn. *Belangrijkste uit nieuwe generatie superhelden. Kitsch-tekenaar* ***McFarlane*** *gaat zich als vanouds te buiten aan manische pagina-opbouw en vrouwen met hernia-borsten. Let op: Delen 8 tot en met 11 werden geschreven door* ***Moore, Gaiman, Sim*** *en* ***Miller****. Met Spawn werd de nieuwe en uiterst succesvolle Image-uitgeverij gelanceerd.*

** 1963. *Iets teveel tongue in cheek van* ***Alan Moore****, die pulp-comics uit jaren zestig parodieert. Veel suffe superhelden en politieke toespelingen. Leuk, maar te verwaarlozen.*

*** Bratpack *(King Hell, Tundra). Cynische geperverteerde kijk op het superheldenfenomeen sidekick. Grauwe, nietsontziende tekeningen van auteur* ***Rick Veitch****.*

** The Maximortal *(King Hell, Tundra). Veitch schept zijn eigen Superman: True Man. Gastoptredens van Sherlock Holmes, Siegel en Shuster (alias Spiegal en Schumacher) en El Guano (The Shit). Veitch op z'n viest.*

*** Batman versus Grendel *(DC). Onderschat meesterwerkje van* ***Matt Wagner****. Ingenieus in elkaar gezet. Knappe inventieve verteltechniek en dito pagina-opbouw.*

**** *Verplichte kost, hoort bij je opvoeding.*

*** *Amusement van de bovenste plank, daar steek je wat van op.*

** *Aardig, aardig, maar niet belangrijk. Tussendoortjes.*

* *Trash. In te kijken uit nieuwsgierigheid.*

0 *Flop. Nul. Rotzooi. Lees liever een verkoopfolder van de postcodeloterij.*

EEN VITALE 50-PLUSSER

Totdat Frank Miller **de vierdelige Batman-serie** *The Dark Knight Returns* **schreef, leidde de vleermuisachtige misdaadbestrijder een vrij onopvallend bestaan. Millers betrokkenheid en de komst van redacteur** Dennis O'Neil **maakten daar een eind aan. Dit artikel behandelt de verschillende Batman-series die sinds** *The Dark Knight Returns* **zijn verschenen.**

Terwijl Millers bijdrage aan Batman na het schrijven van *Batman: Year One* (Detective Comics 404-407) ophoudt, is O'Neils bijdrage een stuk substantiëler te noemen. Als hij in '86 bij DC aan boord komt heeft hij net ontslag genomen bij concurrent Marvel en keert hij terug op het oude nest.

In de jaren '70 had O'Neil een florerende loopbaan als freelance-schrijver en leverde hij menig Batman-verhaal af. Meest memorabel zijn de verhalen die hij in samenwerking met tekenaar **Neal Adams** maakte zoals het bekroonde *Green Lantern/Green Arrow*-verhaal *No evil shall escape my sight*. O'Neils verhalen uit deze tijd kenmerken zich door een grote dosis realisme, gepaard gaande met een sociale bewogenheid die voorheen onbekend was in de Amerikaanse superheldencomics. Uitgeverij DC had zich geen betere man kunnen wensen om de avonturen van de gecapete held nieuw leven in te blazen.

In de strip *The Maximortal* van Rick Veitch proberen Joe Spiegal en Jerry Schumacher hun creatie Trueman aan de man te brengen. Net zoals met de echte Siegel & Shuster plukt de uitgver in dit verhaal de vruchten van hun inspanningen.

Detective Comics

De rauwheid die Millers Batman kenmerkt staat in schril contrast met de inhoud van de maandelijkse Batman-comics. Op het moment dat O'Neil het roer overneemt verzorgt het schrijver/tekenaar-team **Mike W. Barr** en **Alan Davis** de verhalen voor Detective Comics. Hun verhalen zijn lief en lichtvoetig. Duidelijk voor een jeugdige doelgroep geschreven. De tekeningen zijn glad en gelikt. Alles bij elkaar opgeteld levert het weinig venijn op. Als Davis na de eerste aflevering van *Batman: Year Two* besluit om elders zijn brood te gaan verdienen houdt Barr het ook voor gezien en vertrekt met de noorderzon. Voor de opvolging laat O'Neil zijn oog vallen op de jonge tekenaar **Norm Breyfogle** en de Britse schrijvers **John Wagner** en **Alan Grant**. Breyfogle had eerder Whisper voor First Comics getekend, Wagner en Grant verwierven faam met het schrijven van *Judge Dredd*. Door

hun komst breekt een nieuw tijdperk aan dat vele hoogtepunten kent. Breyfogle ontpopt zich volgens velen tot de definitieve Batman-tekenaar van de jaren negentig. Zijn grote verdienste is vooral zijn dynamische en dramatische vertelstijl waarin Batman op hoogtepunten vaak door de kaders heen spat. De verhalen zijn vaak origineel, gruwelijk en gedrenkt in zwarte bijtende humor. Batman heeft in deze verhalen absoluut zijn scherpte terug.

In het verhaal *The Fear* (nummer 592 en 593) zijn de makers op hun best. Gotham City wordt geteisterd door een waanzinnige moordenaar die zich voedt met de angst van zijn slachtoffers. Allereerst wint hij hun vertrouwen door zich voor te doen als bij

door

MICHEL NADORP

voorbeeld Jezus Christus of Abraham Lincoln. Vervolgens jaagt hij hen de stuipen op het lijf en rukt hun hart uit. Daarna kookt hij het en eet 't op, om zich te laven aan het daarin aanwezige stresshormoon. Het verhaal deed menig verontruste ouder in de pen klimmen. Inderdaad, dit zijn geen kinderverhaaltjes. Toch is het volgens schrijver Alan Grant niet zijn bedoeling om horror te schrijven. Hij benadert de materie als een sociaal maatschappelijk drama waarin hij een gevoelige snaar bij de lezer wil raken. Sinds 1988 levert hij onverdroten iedere maand een Batman-verhaal af (ondertussen is hij twee keer gepromoveerd naar andere Batman-titels) en lijkt zijn inspiratiebron nog lang niet opgedroogd.

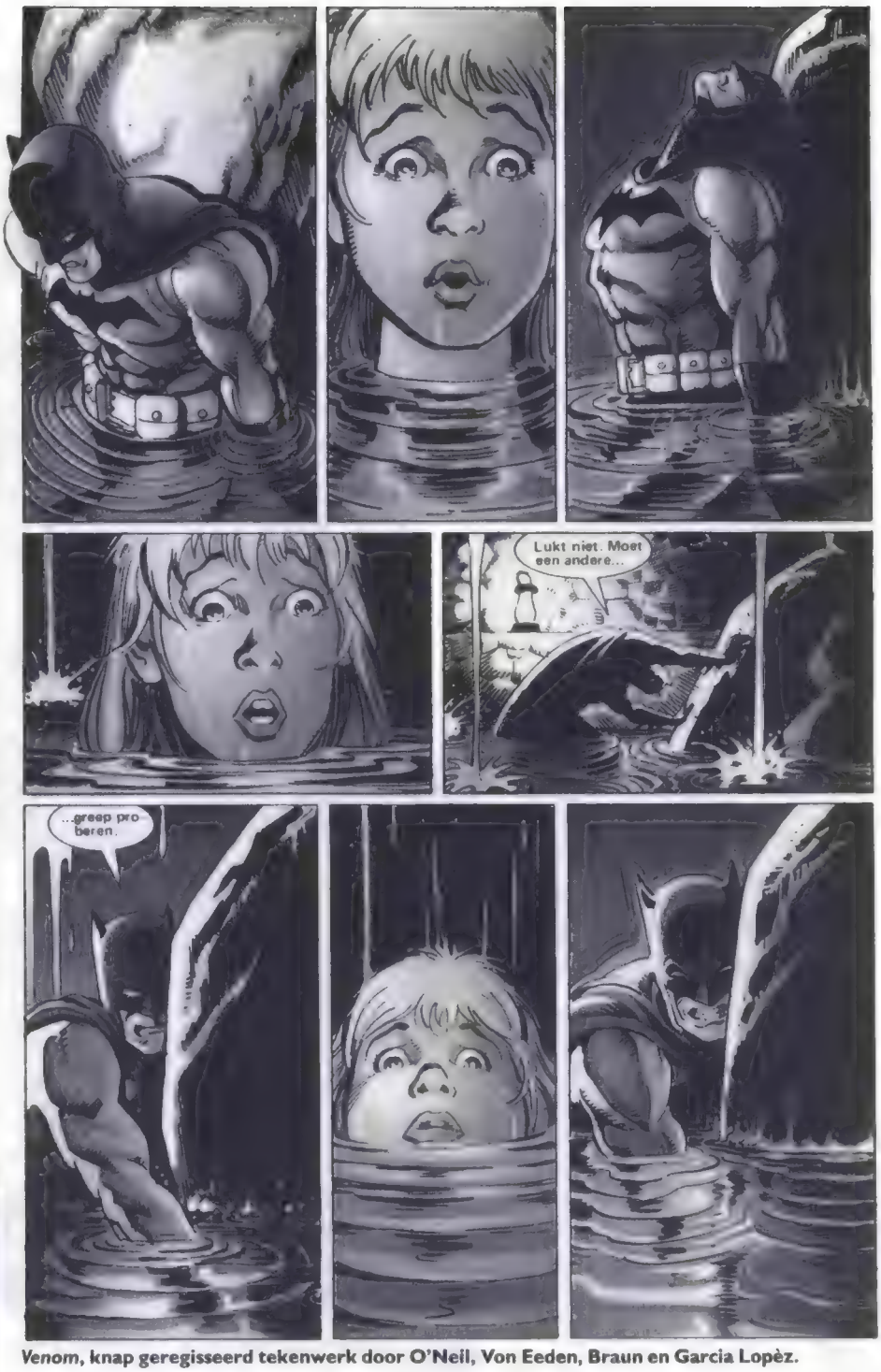

***Venom*, knap geregisseerd tekenwerk door O'Neil, Von Eeden, Braun en Garcia Lopèz.**

Batman

Met het vinden van een succesvol team voor de maandelijkse Batman Comic heeft O'Neil meer moeite. Aanvankelijk mogen **Max Collins** en **Dave Cockrum** hun gang gaan. (Collins is bekend als schrijver van *Dick Tracy* en *Ms. Tree*, Cochrum tekende de X-Men.) Al snel blijkt dat hun werk ondermaats is en niet in staat de aandacht van de lezers vast te houden. **Jim Starlin** en veteraan **Jim Aparo** worden aangetrokken om de reeks weer zijn oude glans terug te geven. Door middel van stunts, zoals het inschakelen van een 06-nummer waardoor lezers over 't leven van Robin kunnen beslissen, weet O'Neil weer de aandacht op deze serie te vestigen. Jammergenoeg houdt het wel het vertrek in van schrijver Jim Starlin die het niet met deze gang van zaken eens is. Desondanks loopt hij de rest van zijn leven nu rond als 'de man die Robin vermoordde'.

De laatste Robin-incarnatie: Tim Drake, gevisualiseerd door Tom Lyle.

Opvolger **Marv Wolfman** bakt er daarna weinig van en vertilt zich volledig aan Batman. Hij probeert de door Starlin ingezette koers vast te houden en schrijft harde, bloederige verhalen. Het ontbreekt hem echter aan goede ideeën en hij levert daardoor magere, zwakke plots af. Hij weet de strip geen richting te geven. De enige verdienste die op zijn naam gezet mag worden is de creatie van een nieuwe Robin.

De nieuwe attractie van de strip wordt zorgvuldig opgezet en uitgebouwd. Tim Drake is een slimme intelligente knul die Batman wil helpen en Dick Grayson probeert over te halen zijn oude positie als Batmans partner weer in te nemen. Die voelt daar echter weinig voor en als de jonge Drake zijn ouders in een traumatische ervaring dreigt kwijt te raken is duidelijk dat hij de volgende Robin zal worden.

Spin-offs

Mede door de extra aandacht rond Batmans 50e verjaardag en de twee speelfilms is Batman steeds één van DC's best verkopende titels gebleven. Die populariteit wordt uitgebuit door het op de markt brengen van twee nieuwe maandelijkse titels – *Legends of the Dark Knight* (1989) en *Shadow of the Bat* (1992) – en vele losse specials. Legends is een interessante reeks, want er wordt met wisselende auteurs gewerkt. Dat is mogelijk omdat de serie bestaat uit een aaneenschakeling van losse opzichzelfstaande verhalen. Door deze opzet kan men een beroep doen op mensen die doorgaans niet meewerken aan maandelijkse titels omdat ze daar produktioneel niet toe in staat zijn of omdat ze het gewoonweg niet willen. Enkele aanraders zijn het sterke verhaal *Prey* door **Doug Moench** en **Paul Gulacy**, het fraai geregisseerde *Venom* door **O'Neil, Von Eeden, Braun** en **Garcia Lopèz** en de psychologische thriller *Mask* door **Bryan Talbot**.

Boven, Jean Paul Valley, de plaatsvervanger van Bruce Wayne, als Batman in een door Joe Quesada ontworpen outfit. Tekening Mike Manley.

***Links*, Bane, een nagel aan de doodskist van Bruce Wayne.**

Knightfall

De concurrentie is echter moordend in de comicwereld en uitgever DC moet alle zeilen bijzetten om niet kopje-onder te gaan in de strijd om de gunst van het publiek. *Batman* en *Superman* zijn daarin hun voornaamste troeven.

Onder leiding van O'Neil wordt een stout plan uitgewerkt. Het idee daarvoor komt oorspronkelijk van schrijver **Peter Milligan** die zich ooit liet ontvallen: 'Zou het niet fantastisch zijn als we Batman een jaar zonder zijn kostuum laten rondlopen?'

STRIPWINKEL
TISTJEN DOP

Patersstraat 96
2300 Turnhout (B)
Tel. 014-428829

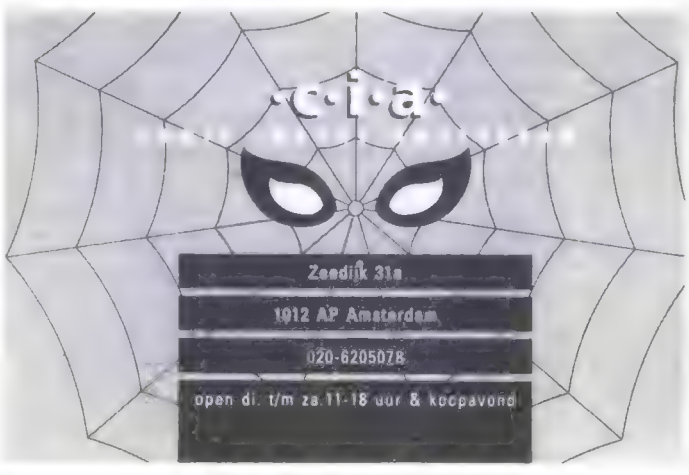

"Dick Bos"
Strip speciaalwinkel & Antiquariaat

In- en verkoop van nieuwe, gebruikte en antiquarische stripverhalen

Junolaan 2
3054 PW Rotterdam-Hillegersberg
Telefoonnr.: 010-4613147

***The Fear*, een goed voorbeeld van Breyfogles layout-vaardigheden en de zwarte humor van schrijvers Grant en Wagner.**

O'Neil ziet hierin een mogelijkheid om de serie op te peppen. En zo ontstaat dit jaar het begin van een verhaal dat uit meer dan dertig delen bestaat en het Batman-universum op zijn grondvesten doet schudden. Een nieuwe tegenstander – Bane – en medestander – Azraël – worden gecreëerd. Schrijvers **Chuck Dixon** en **Doug Moench** hebben verder weinig aansporing nodig om met volle overgave het verhaal uit te werken. We zien dat Batman het moet opnemen tegen al zijn – uit Arkham Asylum ontsnapte – tegenstanders. Tijdens een gevecht waarin hij op voorhand kansloos is, delft hij het onderspit tegenover Bane. Geestelijk en lichamelijk gebroken legt hij zijn tuniek af en wordt zijn plaats ingenomen door de nieuwe Batman Azraël. *Knightfall*, gevolgd door *Knightquest*, is de langst uitgesponnen verhaallijn ooit verschenen in de Batman-annalen. Het leven van Bruce Wayne wordt drastisch overhoop gehaald en nooit eerder zag zijn toekomst er zo donker en onzeker uit. De avonturen zijn verworden tot een lange aaneengeregen 'soap'-serie. Let wel, het gaat dus om pretentieloos leesvoer dat niet vergeleken kan worden met bij voorbeeld *The Dark Knight Returns* of *The Watchmen*. Wel wordt de Batman-mythe op het spel gezet en danig door elkaar geschud. Je weet absoluut niet wat je te wachten staat. En dat maakt het spannend! Gemeten naar het succes hebben **O'Neil**, **Moench** en **Dixon**, samen met tekenaars **Aparo**, **Mike Manley** en **Graham Nolan** in de roos geschoten.

AGENDA

t/m 26 november
Expositie 'De stomme wereld van Heinz', Galerie Lambiek, Kerkstraat 78, Amsterdam.

t/m 28 november
Expositie Alex en Tobias Tycho Schalken (van onder andere stripgedichten), Lievekamp Art Gallery, Raadhuislaan 14, Oss.

t/m 5 december
Expositie 'Tekenaars uit Quebec', Belgisch Centrum van het Beeldverhaal, Zandstraat 20, Brussel, België.

t/m 12 december
Expositie 'Aan Jacques Brel, voor eeuwig', Belgische Centrum van het Beeldverhaal, Zandstraat 20, Brussel, België.

13 november
F.A.C.T.S. II, Beurs voor onder anderen Manga-, Comic-, Fantasy-, Star Wars- Aliens- en Star Trek-liefhebbers, Centrum Ten Berg, Halve Maanstraat 94, St.-Amandsberg/Gent, België.

14 november
18e Perry Rhodandag van de Perry Rhodan Science Fiction Vereniging Terra, Wijkcentrum 'De Telder', Professor de Telderlaan, Vlaardingen (info: 020-6335470).

26 t/m 28 november
Festival Charleroi, Charleroi, België.

7 december t/m 6 februari
Expositie 'Kuifje en de moderne schilderkunst', Belgisch Centrum van het Beeldverhaal, Zandstraat 20, Brussel, België.

11 en 12 december
Stripgidsdagen, De Warande, Turnhout, België.

14 december 1993 t/m 23 januari 1994
Expositie 'Anne-Catherine, anders bekeken', Belgisch Centrum van het Beeldverhaal, Zandstraat 20, Brussel, België.

8 en 9 januari 1994
Evenement 'Rotterdam Stript', Diverse lokaties, Rotterdam.

13 maart 1994
9e Leidse Stripdag, Openbare Bibliotheek, Nieuwstraat 4, Leiden.

3 t/m 5 juni 1994
Stripdagen Haarlem, Haarlem.

FOTO TIM HEIRMAN

Fritz

Een 29-jarige humormaker uit Gent die, verwijzend naar **Eric Schreurs**' *Joop Klepzeiker*, niet iedere spermagrap meteen goed vindt. 'Een goede spermagrap, dàt is een goede grap,' aldus de Vlaming. 'Ik weet niet wàt het is, maar het is hetzelfde als met strontgrappen. Er zijn heel wat mensen die al in een deuk liggen als er stront wordt opgevoerd in een strip. Dat vind ik op zich niet zo grappig. Het zijn slechts elementen waarmee iets grappigs gedaan kan worden.'

door
PATRICK BREMMERS

Sjors en Sjimmie Stripblad schreef hem een briefje terug dat men zijn strip niet wilde hebben omdat die 'te leeg' was, bij Nieuwe Revu zou hij met woordbreuk zijn geconfronteerd toen hoofdredacteur Hans Verstraaten **toch maar** *Cowboy Henk*Kamagurka & Herr Seele **in dienst nam en een Vlaams sociaal-economisch magazine vond zijn tekeningen niet fantasievol genoeg.** Guy Mortier**, hoofdredacteur van het toonaangevende Vlaams radio- en televisieweekblad HUMO is echter lyrisch over hem en plaatste nog niet zo lang geleden voor het vijfde achtereenvolgende jaar een strip van zijn hand. Op dit moment werkt de auteur aan een nieuwe strip voor dit blad, getiteld: De vermaledijde daders. We hebben het over** Fritz van den Heuvel.

Bij het ter perse gaan van dit nummer van Stripschrift bereikte ons het verheugende nieuws dat Van den Heuvel nu eindelijk tot de Nederlandse persorganen is doorgedrongen. Het Amsterdamse opinieweekblad De Groene Amsterdammer publiceert sinds medio september *Het valse kunstgebit*. Een dolkomisch album dat eigenlijk ontstaan is omdat Van den Heuvel ontevreden was met het huidige aanbod aan humoristische stripverhalen. 'Ik had behoefte aan zo'n strip en zag dat die er nog niet was, dus ben ik 'm zelf maar gaan tekenen.' De meeste humoristische één-pagina-strips werken toe naar het laatste plaatje, waarin de uiteindelijke grap wordt verteld. Van den Heuvel heeft dat tempo flink opgeschroefd en streeft naar één grap per plaatje. In dat opzicht is zijn werk uniek. 'Ja, dat is het! Ut is gewoon uniek! Nog nooit gezien, komt kijken, komt kijken!'

Hij slaakte zijn eerste kreten in het Belgische plaatsje Aalst, toen nog onder zijn eigen naam: **Joris Vermassen**. Maar 'allé, als ge de kans krijgt onder een pseudoniem te werken ... waarom niet?!' en dus werd het – voor HUMO waarin hij sinds 1988 publiceert – Fritz van den Heuvel. 'Ook om de hordes fans op afstand te houden ... Maar dit bleek achteraf niet nodig ...'

Na het Humaniora en het St.-Lucas in Brussel waar hij Toegepaste Grafiek studeerde, 'wheelde' hij wat 'free' voor een Vlaams sociaal-economisch magazine. Daar werd hij na twee jaar de laan uitgestuurd omdat zijn tekeningen niet fantasievol genoeg zouden zijn. 'Hahaha. Ironisch. Maar het waren ook van die droge piemels!'

Het laatste einde

Van den Heuvel

Hij experimenteerde wat voor Castermans Wordt Vervolgd in 1987 en werd daarna door hoofdredacteur **Guy Mortier** op de burelen ontboden om met hem het glas te heffen op de publikatie van zijn eerste strip in Vlaanderens bekendste radio- en televisieblad HUMO. Die strip had hij aangeboden omdat HUMO een aantal oude kwaliteitsstrips – waaronder *De Blauwe Lotus* en *Het gele teken* – opnieuw had gepubliceerd. Van den Heuvel vond dat dubbel-op, omdat die verhalen reeds in album verkrijgbaar zijn. Zodoende stuurde hij Mortier een aantal platen van het vervolgverhaal dat hij oorspronkelijk voor Casterman gemaakt had.

Dat was *De verdwenen stembanden* waarin Bob de Kerpel, van beroep televisie-sloper, op zoek gaat naar de zoekgeraakte keeljuweeltjes van een bekende popartiest. Bob sloeg in als een bom. Of dit succes mede aan de belabberde situatie in Vlaams omroepland te danken is waar televisie (ook al) de grootste gemene deler is en de meeste HUMO-lezers hun toestel daarom inderdaad liever door Bob aan diggelen zouden zien slaan, is het overdenken waard.

Inmiddels verschenen er vijf albums van zijn hand: *De verdwenen stembanden*, *Het valse kunstgebit*, *Operatie Vrouwenhart*, *De kriminele coverdief* en *Het laatste einde*. *De kriminele coverdief* bestaat geheel uit gags en korte verhalen en *Het laatste einde* is het eerste vervolgverhaal zonder Bob de Kerpel.

'Die heb ik voorlopig begraven,' aldus Fritz van den Heuvel 'Hij trouwde in het derde album – *Operatie Vrouwenhart* – en nu moet die jongen wat rust krijgen. Ik heb namelijk geen zin om "De avonturen van Bob de Kerpel" te gaan zitten tekenen en series te maken. Ik wil mezelf blijven verrassen en constant andere dingen doen. Het lijkt me vreselijk om vast te zitten aan één vaste hoofdfiguur. En natuurlijk snap ik ook wel dat dat niet commercieel is, maar ik wil dat mijn werk bekend wordt onder de naam Fritz van den Heuvel. Dat de mensen het vanwege mijn náám kopen. Welke hoofdfiguren meespelen maakt dan niet zoveel uit. Zo kan ik alle kanten op. Er worden al zoveel sequels gemaakt in de stripwereld. Veertig tot vijftig albums van één en dezelfde stripheld is geen uitzondering. Een thema wordt tot de laatste druppel toe uitgemolken. Gek dat daar nooit commentaar op komt. Als *Nightmare on Elmstreet deel 12* in de bioscoop komt, wordt dat veel minder aanvaard. Ik vind dat het publiceren van vier albums per jaar een strip niet ten goede komt. Van *Urbanus* maken ze zes albums in één jaar tijd! En iedere keer met dezelfde formule!

En neem **Gerrit de Jager**. Die tekent ook veel te veel en dat komt de kwaliteit echt niet ten goede. Ik zag laatst in Sjors en Sjimmie Stripblad een gag over een zonnebank ... zo flauw! Zie je een bank in een park, waar je voor een paar franks kunt zonnen: "zonnebank" ... Enorm clichématig!

Ik vind dat je niet zomaar de eerste de beste pointe moet nemen, maar moet proberen verder te kijken. Dat kan echter niet als je zoveel publiceert. Humor is een kwestie van doseren. Het belangrijkste is dat je er zelf om kunt lachen. Je moet ook kunnen onderkennen dat een grap minder sterk is en hem dan durven schrappen. Het belangrijkste is dat je je eigen criticus wordt. Dat is heel moeilijk. Ik beschouw ieder album als een uitdaging, een nieuwe uitdaging. Ik probeer ieder album op een andere manier te maken. Ik wil niet in herhaling vallen, want dàt en zelfvoldaanheid, dat zijn de gevaarlijkste dingen die er bestaan.

Ik voel me zeer verwant met de filosofie van **John Cleese**. Die probeert ook altijd zeer logisch te werk te gaan.'

Die verwantschap komt duidelijk terug in zijn strips. In navolging van Monty Python's ... *and now for something completely different*, komt er in Het valse kunstgebit op een bepaald moment onverwacht een blote dame op de proppen die haar verschijning rechtvaardigt met de opmerking 'Ik ben Gina. Ik ben verantwoordelijk voor het commerciële aspect van deze strip'. Daarna gaat het verhaal vrolijk verder.

'Tja, de geest van Monty Python zit er wel degelijk in,' aldus Fritz van den Heuvel.

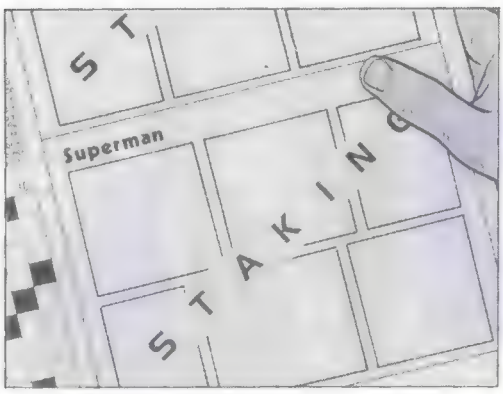

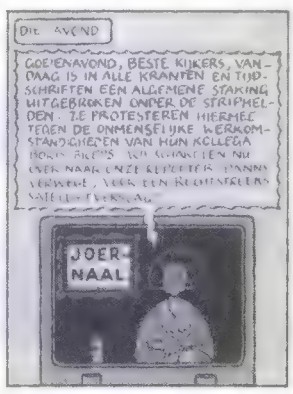

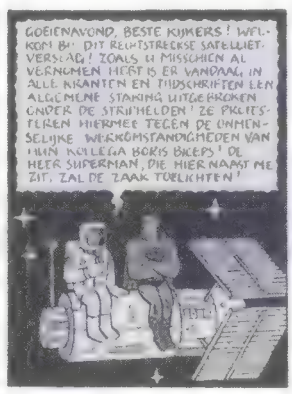

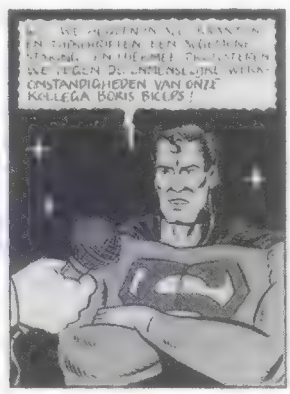

Boven, Operatie Vrouwenhart. Onder, De kriminele coverdief.

'Maar, pas op, Monty Python heeft bijna alles wel een keer gedaan. Je kan als humormaker haast niet om die verwijzing heen. In *The Naked Gun* zijn bij voorbeeld heel wat scènes onbewust letterlijk overgenomen uit *Monty Pythons Flying Circus*.'

Er is ook een duidelijke link tussen het werk van Van den Heuvel en dat van **Kamagurka**.

'Ja,' roept Van den Heuvel. 'Omdat hij ook goeie humor maakt! Maar er is wel zeker verschil. Ik probeer in mijn strips een verhaal te vertellen. Kamagurka maakt cartoons. Ik ben veel meer bezig met de structuur van de strip. Ieder album heeft een ander thema. *Operatie Vrouwenhart* was een echte love-story terwijl de eerste twee albums echt avonturenverhalen waren. *Operatie Vrouwenhart* is veel abstracter van thema, daarin werd veel meer gefreewheeld, maar wel binnen een structuur. Bob de Kerpel loopt daarin een beetje rond als een **Kafka**-figuur. Er is geen scenario en dat is er eigenlijk nooit geweest.'

Van den Heuvels boeken lezen als een snelle televisiefilm.

'Strips en televisie, dat is eigenlijk hetzelfde! Je werkt bij beide media met tekst en beeld. Ik beschouw het maken van strips dan ook als het regisseren van een speelfilm. Natuurlijk is het geen compensatie. Je moet die twee apart blijven zien.

Ik interesseer me heel erg voor komische programma's op de tv. Daarom zitten er ook zoveel verwijzingen naar televisie in mijn strips. In komische strips vind ik niet zoveel van mijn gading.

Ik heb in het verleden al een aantal dingen voor televisie geschreven (LAVA, Gaston & Leo, korte grapjes) maar ik ben eigenlijk niet zo tevreden over de werkwijze. Het probleem met televisie is dat daar zoveel mensen hun zegje over moeten hebben. Hier in Vlaanderen moet het zeker één miljoen kijkers trekken anders ligt het programma na één seizoen op z'n gat. Ik heb er veel van geleerd en weet nu dat je voor televisie sommige dingen niet kan doen. daarom ben ik het theater ingegaan. Ik heb vorig jaar al een aantal try-outs gedaan voor een soort one-man-show. Later dit jaar wil ik daar mee doorgaan.'

Naast strips, televisie en theater geeft Van den Heuvel ook nog enkele uren les aan de Kunstacademie van gent. 'Grafische vormgeving,' legt hij uit. 'Ik ben dat gaan doen omdat ik van strips maken alléén, niet leven kan. Eén strip per jaar is wat dat betreft te weinig. Ik ervaar dat eigenlijk als een soort van bevrijding, want daardoor is het strips maken ook niet zo'n kwestie van "moeten". Ik geef ernaast veel liever wat les, schilder d'r wat bij en teken cartoons voor het dagblad Het Volk. Dus ben ik altijd met nieuwe dingen bezig. Het is de commercie die alles kapot maakt. Laat mij maar eigen produkten en nieuwe personages creëren. dat vind ik veel plezanter.'

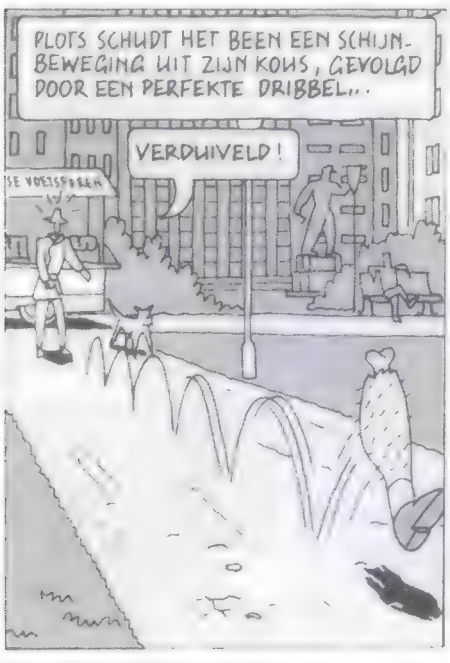

De verdwenen stembanden

De verdwenen stembanden

Van den Heuvel
Dedalus 1989
ISBN 90-70924-95-1
Prijs f 12,50 / Bfr.250
(48 pagina's, bruin/wit, s.k.)

Het eerste avontuur van televisiesloper Bob de Kerpel brengt hem al meteen nationale bekendheid omdat hij de kunstenares Rita Moermansk, 'dochter van een bekende konservator', bevrijdt uit de klauwen van een gevaarlijke bende. Lang kan hij niet genieten van zijn roem want als hij op een goede avond op het Spannende Gebeurtenissenplein loopt, wordt hij ontvoerd door de handlangers van een boze gravin.
Bob is enigszins verrast door deze plotselinge inbreuk op zijn vrijheid en vindt dat de dame er maar goedkope grappen op na houdt. 'Helemaal niet,' antwoord de dame daarop. 'Dit grapje kostte me 25000 frank!'. Gelukkig heeft Bob zijn geheime wapen op zak: het boek 'Zevenhonderd Kwisvragen Voor Mensen In Nood' maar veel heeft hij hier ook niet aan.
De Gravin neemt hem mee naar haar achterkamertje waar ze hem deelgenoot maakt van haar grote geheim: Jaren geleden stortte het vliegtuig van de bekende popartiest Walter Warbol neer. Door de klap werd Walter uit het toestel geslingerd en belandde hij bij toeval in de achtertuin van de boze gravin. Haar idool bleek echter dood te zijn zodat de fles met formal waar ze hem in liet zetten niet meer mocht baten. Maar een 'echte fan' wil zijn idool, dood of levend, weer horen zingen zodat ze de stembanden van de zanger uit een museum laat stelen.
Aan Bob de Kerpel de taak om hier 'zijn stokske' voor te steken.

Het valse kunstgebit

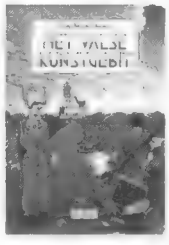

Van den Heuvel
De Schaar 1990
ISBN 90-73619-01-7
Prijs f 12,50 / Bfr.250
(48 pagina's, kleur, s.k.)

Om u gerust te stellen: Een spannend avontuur met NIET in de hoofdrollen: Ewald Hersenknöbel, vertaler van onder andere het Engels-Spaanse woordenboek in het Duits, Professor I.Q. Versluys, uitvinder van het achterwiel, D. Van Der Familienaeme, oorlogsveteraan en fabrikant van een middel tegen zweetvoeten en een aantal andere merkwaardige figuren. Eén merkwaardig persoon laat echter wèl weer van zich horen in dit album: Bob de Kerpel.
Bob heeft goed geboerd sinds zijn vorige avontuur en bezit nu een grote televisiesloperij. Lang mag deze welstand achter niet duren want zijn bedrijf wordt opgekocht door zakenlieden die aandelen hadden in het bedrijf. Maar Bob laat zich niet uit het veld slaan en bezoekt een veiling waar het kunstgebit van Caesar, Napoleon en Churchill wordt geveild. Maar datzelfde kunstgebit blijkt al in handen te zijn van een aantal verschillende eigenaars. Met andere woorden: is deze partij namaak-tanden en -kiezen 'vals'?
Het antwoord is te vinden in dit tweede deel in de reeks stripverhalen van Fritz van den Heuvel. Wederom absurde humor, letterlijke taalgrappen, verwarring en onzin.
Werp ook even een blik op de tekst op de achterflap van het album, waarin in het kort de levensgeschiedenis van Fritz van den Heuvel uit de doeken wordt gedaan: 1972 - wint een bundel speelkaarten bij den plaatselijke tekenwedstrijd, 1973 - wordt tweede bij een parochiale tekenwedstrijd enzovoort. En dit blijkt ook nog allemaal waar te zijn!

Operatie Vrouwenhart

Van den Heuvel
De Schaar 1991
ISBN 90-73619-05-X
Prijs f 12,50 / Bfr.250
(48 pagina's, kleur, s.k.)

Wat rest mij nog te doen nu dit album op de eerste pagina van het boek al wordt gerecenseerd door de heer Alfred den Boer, voorzitter van de Nationale Stripgilde? Hij constateert dat er 'een hele hoop grappen inzitten evenals een pak leuke prentjes'.
Door zijn doen is het Anglicaanse woordje 'shit' vervangen door het Nederlandse equivalent 'kak' en mag Bob geen taarten, wafels, pannekoeken of ander gebak nuttigen. Dit om melige humor te vermijden. Om onderbroekenlol tegen te gaan worden alle acteurs verplicht tot het dragen van Pampers. Met andere woorden: dit album staat ook weer bol van de absurditeiten. En heeft u ooit een boek gelezen waarvan het scenario op de tweede pagina wordt gestolen?
Dit album is eigenlijk een love-story (zie het vraaggesprek) waarin Bob in het begin nog de huwelijksadvertenties napluist om aan een vrouw te komen (zodat-ie 'na het huwelijk vanzelf wel een avontuurtje zal beleven' ...) maar dat zoveel richtingen uitgaat als Bob op zoek gaat naar het gestolen scenario. Pas op pagina 40 herinnert Bob zich dat er ook nog getrouwd moet worden en treedt dus in het huwelijksbootje met Anastasia. Naast de nodige liefdesperikelen wordt de lezer een persiflage op Love Letters voorgeschoteld, zijn we getuige van een negentiende-eeuws psychologisch drama en heeft Van den Heuvel een zeer-goed-gelijkende Guy Mortier op papier gezet.

De kriminele coverdief

Van den Heuvel
De Schaar 1992
ISBN 90-73619-09-2
Prijs f 12,50 / Bfr.250
(32 pagina's, kleur, s.k.)

Niet voor niets kortgeleden door Het Stripschap genomineerd als Album van het jaar (oorspronkelijk buitenlands). Het boek heeft dan wel geen cover meer, maar voor de rest staat het vol met losse gags, doldwaze grappen en grollen. In de hoofdrollen: Marcel de dierenbeschermer, Kreatieve Pia, Julio Cafetarias, Tipy, Drolkopje, De eeuwige laatkomer en Landa, de bijnaamloze.

Het laatste einde

Van den Heuvel
De Schaar 1993
ISBN 90-73619-11-4
Prijs f 12,50 / Bfr.250
(40 pagina's, kleur, s.k.)

Twee verhalen in dit album!
Allereerst volgens we op de ongekleurde bladzijden de avonturen van Boris Biceps: gespierd, breedgeschouderd, strak in het vel en hoofdrolspeler in een reclamespotje voor Fluobit-tandpasta (... want als je je tanden en kiezen poetst met Fluobit, wordt het 'verschrikkelijke tandbederfmonster' verblind door de schittering van de zon in je tanden ...')
Via de gekleurde plaatjes kunnen we Victor Plank (Fritz van den Heuvel zèlf?) aan het werk zien. Een gefrustreerde striptekenaar die liever 'gynekoloog' had willen worden maar door zijn vader werd verplicht diens strips voort te zetten. ('Heb ik daarvoor gedurende al die jaren duizenden afleveringen getekend van de avonturen van Frans Biceps?!! Heb ik daarvoor mijn zaak met bloed en zweet opgebouwd. om door dit ondankbaar jong in de steek gelaten te worden?!! Striptekenaar zul je worden, zoals je vader en daarmee basta!')
Dit album is één grote aaneenschakeling van persiflages op televisieprogramma's. Van den Heuvel houdt ons een perfecte (lach)spiegel voor, waarmee hij ons eens te meer doet beseffen dat televisie één groot circus is waarin alles draait om kijkcijfers en scoren. Zo zijn we getuige van de opnamen van de vijfenvijftigste aflevering van een soap-reeks, komt het Vlaamse merchandise-beest Samson ('Tampon') om de hoek kijken en wordt de kindertjes een aflevering van 'Flurk de massamoordenaar' voorgeschoteld.
Gaandeweg het verhaal treden de twee hoofdrolspelers in elkaars wereld waardoor er een grappige aaneenschakeling ontstaat van zwart/witte en gekleurde pagina's. Als dit album autobiografisch is, dan rest me nog maar één ding te concluderen: Fritz van den Heuvels leven is één groot dolkomisch stripverhaal.

Zelden hebben uitgaven de gemoederen zó verhit als de hardcover-edities van Trigië. Hieronder volgt een beschouwing van Peter Ottens over luxe hardcovers in het algemeen en kortingen in het bijzonder. Hij is sinds 1976 stripwinkelier (Bul Super te Delft) en tevens bestuurslid van de Belangen-Vereniging Stripspeciaalzaken (B.V.S.).

Ik denk er het mijne van...

door
PETER OTTENS

Zoals bekend bestaan er al ruim vijfentwintig jaar stripspeciaalzaken. In deze periode, en ik kan mij ook niet anders herinneren, hebben uitgevers of distributeurs vrijwel ieder jaar pogingen ondernomen het kortingspercentage voor winkeliers te verlagen. Tot voor kort echter zonder succes, omdat de in het verleden ontstane korting van 40% – bij de afname van albums door de winkeliers – voor beide partijen hanteerbaar is gebleken.

Proefballon

Ook verleden jaar werd er weer een proefballonnetje opgelaten. Dit maal wilde uitgeverij Big Balloon de kortingen op de luxe hardcovers verminderen. Wat echter niet vergeten mag worden is dat voor de stripwinkelier een aantal nadelige aspecten aan de verkoop van luxe hardcovers is verbonden. Hierbij denk ik aan de volgende punten:

- luxe hardcovers zijn doorgaans moeilijker verkoopbaar vanwege hun hogere prijs;
- de albums vergen een hoge investering ('ijzeren voorraad') bij een relatief laag aantal verkoopexemplaren;
- de kans op beschadiging is groot (inkijkexemplaar);
- de winkelier loopt met zijn luxe hardcovers een groter diefstalrisico;
- de albums geven een groot verlies bij marktoverschot of dumping;
- zij zijn vrijwel onverkoopbaar bij voortijdige beëindiging van de reeks.

Hiertegenover staat voor de uitgevers een aantal grote voordelen:

- snelle eenmalige uitlevering: bij voorbeeld 2750 (!) luxe Franka's à *f*49,95 (Bfr.999) in één week;
- eenvoudige oplagebepaling aan de hand van voorinschrijving: dus geen enkel risico!;
- geen naleveringen noodzakelijk;
- geen voorraden op magazijn.

Het zou dan ook op zijn plaats zijn om voor luxe hardcovers hogere kortingen te hanteren: 45% mag als alleszins redelijk worden beschouwd. De luxe hardcovers van Trigië werden echter door Big Balloon tegen een sterk verlaagde korting aan de Nederlandse winkels aangeboden, namelijk 36% (later zelfs 35%) in plaats van de gebruikelijke 40%. U dient hierbij wel te beseffen dat de winkelier hiermee een kwart van zijn nettowinst inlevert!

Financiën

Hiermee kom ik op de financiële structuur van een stripwinkel. Deze is zeer eenvoudig. De omzet is uiteraard 100%, waarbij de bedrijfskosten gemiddeld 20% bedragen. Dit betekent voor de stripwinkelier, bij een korting van 40%, een bruto winstmarge van maximaal 20% vóór belastingen. Na aftrek van de fiscale afdrachten, zoals daar zijn de B.T.W., inkomstenbelasting en sociale premies, blijft er dan ten hoogste een inkomen over van 10-12%. Houden wij daarnaast dan ook nog rekening met het op de beurzen toegestane en veel gehanteerde gebruik om de consument 10% korting aan te bieden, dan blijkt dat de tot dusverre gehanteerde handelsmarge van 40% geen luxe is, maar een minimum.
Verlaging van dit percentage leidt uiteraard tot een hogere winst voor de uitgever en tot een lagere winst voor de winkelier. Daardoor zal de laatste minder kunnen investeren. Dit kan weer leiden tot een kleiner assortiment, in het bijzonder voor duurdere uitgaven. Het is duidelijk dat hiermee noch de consument noch de uitgever gebaat is. Het is daarom van het grootste belang voor alle partijen dat juist de stripwinkels een gezonde bedrijfstak vormen!

Uitverkocht

Tot slot nog iets over de prijsstelling van 'uitverkochte' albums. Een winkelier zal bij verkoop van een album rekening moeten houden met de prijs die hij zelf moet betalen om het album opnieuw in te kopen. Hij kan moeilijk een album voor *f*24,95 (Bfr.499) verkopen aan iemand die het direct weer laat veilen of te koop aanbiedt voor *f*100,- (Bfr.2000). Dan zou de winkelier, om een vervangend exemplaar aan te schaffen, meteen een verlies boeken van *f*75,05 (Bfr.1501). Dit geldt natuurlijk alleen als het betreffende album inderdaad uitverkocht is, en dat was het geval met de luxe hardcover Trigië deel 1 van uitgeverij Big Balloon. Immers, het aanbod was en is kleiner dan de vraag. Vandaar dat de prijs voor dit album in de winkels stukken hoger lag dan de prijs die Big Balloon had afgegeven. Men kan toch de winkelier moeilijk kwalijk nemen dat er te weinig exemplaren zijn gedrukt. Sommige winkels hebben zelfs in het geheel niet geleverd gekregen!
De oplossing zou natuurlijk moeten zijn om de aantallen, door middel van voorintekening, in overleg met de winkeliers vast te stellen. Hierdoor kan het juiste aantal albums op de markt worden gebracht. De uitgever kan zo een maximaal aantal albums laten drukken zonder dat hij voorraden hoeft aan te leggen. De consument wordt op deze manier niet geconfronteerd met een (te) snelle prijsopdrijvende schaarste.
Het moge duidelijk zijn dat, om de belangen van zowel consument, winkelier, distributeur en uitgever te beschermen, er een goed overleg nodig is tussen alle partijen. In het bijzonder denk ik aan de rol die zowel Het Stripschap als de B.V.S. hierin zouden kunnen spelen. Ik hoop met dit artikel hiertoe een aanzet te hebben gegeven.

Meccano 1: Beauregard

Kolk
Arboris 1992
ISBN 90-343-2388-9
ISBN 90-343-2389-7 (h.k.)
Prijs f 9,95 / Bfr.195
f 19,95 / Bfr.395 (h.k.)
(48 pagina's, kleur, s.k. & h.k.)

Er zijn nogal wat mensen die graag mogen verzuchten dat het zo treurig gesteld is met de strip in het algemeen en de Nederlandse strip in het bijzonder. Nu kan een flinke discussie hierover heel bevredigend zijn, maar als u deze lieden snel de mond wenst te snoeren is dit een afdoend middel: druk ze deze strip in handen.

Hanco Kolk werkte al sinds 1988 aan *Meccano* (voor het Franse blad Echo des Savannes) maar voor veel striplezers in ons land was deze eerste bundeling de eerste confrontatie. Een uiterst plezierige confrontatie, dat wel. Het is een tamelijk onbeschrijflijke strip en ik zal me dan ook beperken tot wat algemene opmerkingen. Wat voornamelijk in het oog loopt, is dat er zoveel originele elementen zijn: het plot (verdeeld over zeven episoden) is origineel (en zéér eigentijds), het tekenwerk is origineel (op het eerste gezicht totaal chaotisch maar bij lezing glashelder) en de inkleuring is werkelijk met geen pen te beschrijven. Kortom een hondsbrutale strip vol experimenten en risico's, die continu in vliegende vaart langs diepe ravijnen scheurt maar er nooit in verdwijnt. Een adembenemende ervaring. Lees en geniet.

JL

****

De Smurfen 17: De Geldsmurf

Peyo
Lombard 1992
ISBN 90-6421-935-4
Prijs f 8,75 / Bfr.160
(48 pagina's, kleur, s.k.)

Een maand voor **Peyo** (Pierre Culliford) op 64-jarige leeftijd overleed in Ukkel (december 1992), kwam zijn laatste Smurfenalbum uit op tekst van zijn zoon Thierry. Bij de 'nieuwe' uitgever Lombard zouden de wereldberoemde blauw/witte wezentjes beginnen aan een tweede jeugd. Helaas duurde de euforie slechts kort. Cartoon Création, Peyo's tekenstudio onder leiding van Thierry, zal hoogstwaarschijnlijk op de oude voet doorgaan. Deze tekenstudio is eveneens druk doende *Johan en Pierewiet* en *Steven Sterk* nieuw leven in te blazen.

In dit nieuwe album dat één lang verhaal bevat, zijn alle Smurfs pratende wezentjes weer bijeen: de Grote Smurf, tovenaar Gargamel en kat Azraël, tovenaar Omnibus, de Brilsmurf en niet te vergeten het Smurfinnetje.

In *De Geldsmurf* moet één van de Smurfen een geneesmiddel gaan halen bij tovenaar Omnibus. Deze zit zelf verlegen om bepaalde ingrediënten, zodat hij zijn assistent Olivier er op uit stuurt. Doordat de kleine Smurf mee mag, komt deze voor de eerste maal in aanraking met geld. Het duurt dan ook kort, of alle Smurfen zijn helemaal in de ban van het 'Smurfengeld'. Zelfs de meest zachtaardige Smurf vindt dat alles betaald dient te worden: 'Voor wat, hoort wat!' Wanneer de listige tovenaar Gargamel de goudstukken ruikt, kan het niet anders of de oude controverse tussen de Smurfen en hem laait weer op. Iedereen die wil weten of het Smurfengeld nu nog een wettig betaalmiddel is raad ik aan dit fraai ingekleurde album te gaan lezen. Het is met veel zorg 'uitgesmurft'.

KS

***

De dwaze monnik 6: Het hol van de slang

(Collectie Première 13)
Vink
Dargaud 1993
ISBN 90-6793-346-5
Prijs f 19,95 / Bfr.399
(48 pagina's, kleur, h.k.)

De Vietnamese illustrator **Vinh Khoa** (Vink) begon zijn stripcarrière bij het weekblad Kuifje met een aantal korte historische verhalen in een Oosterse setting. Na enkele jaren stapte hij over naar Dargaud en nam zijn voorliefde voor Azië mee. De serie die hij daar opstartte, kreeg de titel van het eerste album: *De dwaze monnik*. De rode draad in de cyclus is de zoektocht van hoofdpersoon He Pao naar haar leermeester in de edele vechtsport van de Dwaze Monnik. Inmiddels is Vink gevorderd tot deel zes en de monnik is nog altijd niet gevonden.

In deze zesde episode waagt He Pao zich in *Het hol van de slang*. De jonge vrouw verblijft bij de monnikenorde waar haar leermeester ooit alle vechttechnieken onder de knie heeft gekregen. De Dwaze Monnik dankt zijn naam aan het feit dat hij zich zó intensief op de vechtsport heeft gericht dat hij gek is geworden. Dit lot zou He Pao ook te wachten staan. Als laatste krachtproef voor het hervatten van de speurtocht naar haar meester, probeert ze de Draaikolken van de Hel te trotseren. Ze doorstaat de test, maar ontmoet vervolgens een oude kluizenaar en diens huichelachtige zoon en schoondochter. Om een onduidelijke reden willen zij He Pao kwaad berokkenen. De vijandige situatie leidt uiteraard naar een climax.

Vink heeft inmiddels een sextet He Pao-verhalen afgerond, maar sleet zit er nog niet op de reeks. *Het hol van de slang* is (afgezien van de totaal misplaatste titel) een puike strip, die je met een enkele leesbeurt tekort zou doen. De magie van het verhaal schuilt in de mysterieuze gebeurtenissen die de lezer worden voorgeschoteld. Niets is wat het lijkt en dat houdt de spanning er tot het einde in. Het tekenwerk levert een belangrijke bijdrage aan het mystieke gehalte van het verhaal. Vink beheerst het tekenen immers nog beter dan het schrijven. Zijn verftekeningen geven het scenario extra kracht en

WONDERLAND
STRIPS EN SCIENCE FICTION
GESPECIALISEERD IN COMICS
SOEMBAWASTRAAT 54A 1095 XC AMSTERDAM
020-694 35 62

Stripwinkel Blunder
Oudegracht 203
3511 NH Utrecht
Telefoon/Fax:
030-311461
Blunder Bestelhuis
Postbus 14144
3508 SE Utrecht

STRIPSPECIAALZAAK
'OUD & NIEUW'
IN- EN VERKOOP VAN NIEUWE EN TWEEDEHANDS-STRIPS
TEL. 01820-26967
WILHELMINASTRAAT 52, GOUDA
MET EEN NEUS VOOR STRIPS!

weten ook een Oosterse sfeer bij de lezer over te brengen. Dit album is het bewijs van de grote talenten die Vink bezit. Een pareltje.

JM

****

De hemel in de hel

Will & Desberg
P&T 1993
ISBN 2-87265-019-9
Prijs f 55 / Bfr.995
(48 pagina's, kleur, s.k. & h.k.)

De tekenaar **Will** – bekend door onder meer *Baard en Kale* en *Isabel* – werkt reeds geruime tijd samen met de scenarist **Stephen Desberg**. Tezamen waren zij verantwoordelijk voor *Liefde in 't spel* en *De 27e letter*, uitgebracht in de collectie Vrije Vlucht van uitgeverij Dupuis. De tekenstijl van Will is in feite nooit wezenlijk veranderd; hij werkt in een schetsmatig realistische stijl met een voorkeur voor het uitbeelden van kolderieke (Baard en Kale), maar ook feeërieke (Isabel) situaties.
In dit stripalbum zijn drie middellange verhalen gebundeld, met als thema het bij de duivel te biecht gaan teneinde de opgelegde eeuwige hellestraf te ontlopen. Drie uit de hemel verstotenen trachten hun tijdens het aardse bestaan gepleegde zonden goed te praten.
Het eerste slachtoffer wordt beschuldigd van seksueel contact met dieren. De man geeft een weergave van de gebeurtenissen. Een beeldschone vrouw, waarmee hij als een mens een kortstondige verhouding heeft, blijkt van oorsprong het lichaam van een vogel te hebben. De man laat zich redeloos van verliefdheid door een heks transformeren. Echter, de eerste keer wil het niet zo lukken. Pas in de huid van een pelsdier weet hij zijn vriendinnetje te verschalken. Het tweede verhaal heeft als Leitmotiv jaloezie die tot uitzonderlijke proporties wordt opgeblazen. Als een man zijn vrouw in de armen van zijn baas aantreft weet hij – door te sjoemelen met de factor tijd – een crime passionel te ensceneren en zijn bedgenote weer aan zich te binden. Ook in het derde verhaal speelt de passie voor het vrouwenlijf een niet onbelangrijke rol. Evenals in het eerste verhaal verwisselen mens en dier regelmatig van rol; een mens wordt voor een tijdje olifant en andersom. De duivel heeft echter het laatste woord. Naar zijn idee zijn deze tot de hel veroordeelden tè gelukkig geweest in hun bestaan op dit ondermaanse en dat kan hij hen moeilijk vergeven.
Bij deze drie verdraaid leuke ontspannende erotisch getinte sprookjes, waar wellicht kritische kanttekeningen kunnen worden geplaatst bij de door de man bedachte rol van de vrouw, valt met name te genieten van de inkleuring en de decors. Aan uitvoering en vorm is veel zorg besteed en dat maakt dit stripalbum tot een 'hebbedingetje'.

RB

***

Saigon-Hanoi

(Collectie Vrije Vlucht)
Cosey
Dupuis 1992
ISBN 90-314-1485-9
Prijs f 22 / Bfr.395
(48 pagina's, kleur, h.k.)

Als je een album van een mederecensent krijgt met de mededeling: 'Kun jij deze doen, want ik begrijp er geen reet van?', dan begin je niet onbevooroordeeld te lezen. Ondanks dat is *Saigon-Hanoi* van **Cosey** uit de reeks Vrije Vlucht van Dupuis een grote teleurstelling.
Een Amerikaanse Vietnam-veteraan brengt de avond van oud op nieuw door in het besneeuwde vakantie-verblijf van zijn afwezige vader. Een meisje van elf dat ook alleen is, omdat haar moeder in het ziekenhuis ligt, heeft zijn nummer uit de telefoongids gevist en praat met hem tot het twaalf uur is. Ondertussen kijken ze allebei naar een documentaire op kanaal 31 over oorlogsslachtoffers die terugkeren naar Hanoi. Eén van hen blijkt de hoofdpersoon van het verhaal te zijn. Het meisje zien we niet, we horen alleen hun gesprek terwijl de beelden van het huidige Vietnam voorbij glijden. Ze vertellen elkaar weinig over zichzelf, maar wat ze vertellen vult de documentaire aan. Daarin zien we de hoofdpersoon het identificatieplaatje van zijn overleden beste vriend bij wijze van begrafenis in een mooi en diep Vietnamees meer gooien. Gelouterd laat de veteraan de volgende dag het dorpje en zijn verleden achter zich.
De theorie achter de door Cosey gehanteerde manier van vertellen is: hoe minder je laat zien, des te meer moet de lezer invullen. Om de lezer daartoe aan te zetten, worden in het begin een aantal symbolische parallellen getrokken. Er is meer aan de hand dan je denkt! De documentaire is op kanaal 31 (en het is 31 december) en het meisje heet Felicity (gefeliciteerd met het nieuwe jaar). Helaas stort deze manier van vertellen in als een kaartenhuis indien de auteur niet echt iets te melden heeft, als er

geen reden is waarom hij die dingen die hem bezig houden niet hardop kan zeggen en daarom moet impliceren. De lezer zoekt zich rot naar een diepere betekenis, die er niet is. Het verhaal is alleen maar een intellectuele constructie.
Saigon-Hanoi is dan ook niet meer dan het met valse melancholie op een rijtje zetten van gejatte beelden. Deze beelden zouden moeten verwijzen naar hoe erg de oorlog in Vietnam wel niet is geweest en hoe moeilijk het is met die herinneringen te leven. In feite doen ze niets anders dan herinneringen oproepen aan films en documentaires die dat veel beter hebben gedaan, omdat die werden gemaakt door mensen die echt iets te vertellen hadden.
Reken daarbij een af en toe de plank gruwelijk miskleunende vertaling ('ik heb de klank lager gezet' in plaats van 'ik heb het geluid lager gezet'; 'postkaart' in plaats van 'briefkaart' en onwerkelijke zinsconstructies), de minieme hoeveelheid tekst (iedereen die langer dan een kwartier met het boek bezig is, heeft waarschijnlijk last van dyslexia) en het voor Cosey erg tegenvallend tekenwerk (geen adembenemende hoogstandjes, zoals in *Op zoek naar Peter Pan*), dan kunnen we concluderen dat *Saigon-Hanoi* een liefdeloos album is, uitgegeven omdat Cosey één van de meest succesvolle auteurs uit deze reeks is en dus alleen interessant voor mensen die alles van Cosey willen hebben.

GA

*

De sterren staan voor de volgende waarde-oordelen:

****** grote klasse!**
***** goed**
**** redelijk**
*** slecht**
o abominabel

EN VERDER...

– ***Bert en enigszins Bobje*** *(Kamagurka, De Harmonie/Loempia). De kersverse winnaar van de Stripschapprijs geeft met dit album opnieuw blijk van zijn talent voor tragikomische humor met een ondertoon van bijtend cynisme. *** (TB)*

– ***Biggles vertelt over de slag om Engeland*** *(Asso/Bergèse, Lefrancq). Geen nieuw avontuur van Biggles maar 'een nauwgezette weergave in stripvorm van twee grote luchtslagen in de tweede wereldoorlog'. Veel actie maar een weinig kritische visie op het platbombarderen van weerloze Duitse steden. ** (TB)*

– ***The Black Hawk Line 4: Na de oorlog*** *(Staller, Lombard). Een vaardig verteld verhaal waarin heden en verleden elkaar treffen. ** (TB)*

– ***Boes 4: Stieregevecht*** *(Raymakers/Wilms, Standaard). Succesvolle gagstrip over dieren is afgezakt naar bedenkelijk niveau. Veel platte grappen. * (RS)*

– ***Cliff Burton 5: Bloedbroeders*** *(Durand/Rodolphe, Dargaud). Een album dat in aanzet een mooie strip had kunnen worden. Maar helaas verprutst de scenarist het door de lezer bij de neus te nemen. Evengoed wel mooi in beeld gebracht. ** (MN)*

– ***Clifton 15: Een fataal spel*** *(Bédu, Lombard). Een goed, spannend scenario en prima tekenwerk in Bédu's tweede soloalbum. Tijdens de 'grande finale' een gastoptreden van Prins Charles. *** (AvO)*

– ***Cosmos Milady*** *(De la Royère/Crisse, P&T). Het debuut van de collectie Strip-Clip met een licht erotisch, kluchtig verhaal dat even vermakelijk als lichtzinnig is. *** (TB)*

– ***Cowboy Henk maakt kennis!*** *(Kamagurka/Herr Seele, De Harmonie/Loempia). De absurdistische humor van dit duo is wat minder snerend dan bij het solowerk van Kama maar ook dit album is weer voer voor de liefhebbers. *** (TB)*

– ***Cromwell Stone*** *(Andreas, Sherpa). Andreas weet bekend thema van buitenaardse indringers die de aarde bedreigen origineel in te vullen in deze herdruk. Beklemmend en sfeervol. Het album is uitgegeven in de luxe K2-reeks die zich kenmerkt door een onhandelbaar buitenproportioneel albumformaat, een slappe kaft en vlekkerig drukwerk. Ik hoop dat Sherpa de reeks nog lang voortzet, maar dan wel in een andere, minder megalomane uitvoering. *** (RS)*

– ***Dik Trom 2: En zijn dorpsgenoten*** *(Matena, Big Balloon). Ook Matena's tweede stripbewerking van de verhalen van C. Joh. Kieviet leest als een trein en is nog ontroerend bovendien. *** (RS)*

– ***Dommel 28: Door dik en dun*** *(Dupa, Lombard). Een futloos verhaaltje dat zijn enige waarde ontleent aan de toch nog leuk blijvende typische Dommel-humor. * (HW)*

– ***Doorzons smerigste biobakken*** *(De Jager/Mollema, Big Balloon). De Jager heeft de smaak te pakken gekregen na zijn medewerking aan de Teleac-cursus 'Consument en milieu'. In dit boekwerkje wordt het grootste milieuschandaal van de jaren negentig onthuld: de biobak! Tekstfragmenten, waarin allerlei Doorzon-personages hun mening geven over de biobak, worden afgewisseld met gags. Een aardig, licht overbodig tussenDoortje. ** (RS)*

Stripwinkel Sjors (Scheffersplein 1, 3311 EJ Dordrecht, 078-142012)
Sjors + (Comic Gadgets, Gimmicks and Gags, Voorstraat 313, Dordrecht)

– ***Eva Medusa 2: Jij, de begeerte*** *(Mirallés/Segura, Glénat). Onderhoudend verhaal over seksuele begeerte en macht. Af en toe te losjes getekend. *** (MN)*

– ***De getekende 3: Eon van de sterren*** *(Rollin/Dubois, Arboris). Door het gezwollen taalgebruik in de dialogen – zo sprak men kennelijk in de middeleeuwen – is de lijn van dit religieus drama moeilijk te volgen. De auteurs dreigen zich aan het onderwerp te vertillen. ** (RS)*

– ***Jeepster 2: De vechtmachine*** *(Giordano/Francard, Dargaud). Een scenario dat zich slechts met grote moeite laat bevatten doet afbreuk aan dit album dat toch niet onaardig oogt. ** (TB)*

– ***Jess Long 18: De dubbelgangster*** *(Piroton/Dom, Dupuis). Lekker ontspannend om te lezen (en te laten liggen) in het vliegtuig, op de boot of in de trein. Meer niet. En waarom huurt Dupuis plotseling al die slechte vertalers in? Drugstrafikant in plaats van drugskoerier, reservatie in plaats van reservering: het stoort. ** (AvO)*

– ***Johan en Stefan 2: Het geheim van Vulcania*** *(De Moor, Standaard). Strip van Bob de Moor die in de jaren vijftig in Vlaanderen verscheen onder de titel Nonkel Zigomar, Snoe en Snolleke. Aangenaam en vakkundig, maar wel gedateerd in vergelijking met werk van Hergé en Vandersteen. ** (RS)*

– ***Lotusbloem 4: De Scythische graftombe*** *(Franz, Arboris). Een curieuze mengeling van historie, erotiek en geweld die niet altijd even helder is maar de aandacht wel vast weet te houden. *** (TB)*

– ***Paulus de Boskabouter 3 en 4: De mussenklus en De heldenmol*** *(Dulieu, De Meulder). Twee nieuwe delen uit de Paulus-reeks van uitgeverij De Meulder. De verhalen komen uit de zogenaamde tweede periode: de jaren '70 waarin Dulieu opnieuw Paulus-stripverhalen maakte. De serie is een aanrader voor een ieder die geïnteresseerd is in de klassieken van het Nederlandse beeldverhaal. *** (RS)*

– ***Rahan, zoon van de oertijd 3: De doder*** *(Lécureux/Chéret, Dupuis). Het oerkind maakt gebruik van moderne opsporingstechnieken om zijn onschuld te bewijzen in een onverkwikkelijke moordzaak. ** (TB)*

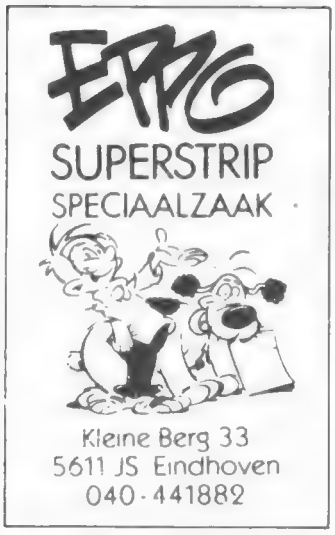

Sioban gestolen

In juni werd het festival 'Sierre 93' gehouden. Een belangrijke trekpleister was de tentoonstelling van originele platen, schetsen en covers van de hand van **Rosinski**. Pièce de résistance van deze expositie was een tweeluik over *Sioban*, het nieuwe album van Rosinski dat hij samen met scenarist **Dufaux** maakte. In september verscheen bij Dargaud het eerste deel. Het tweeluik stelt de covers voor van *Sioban* en van *Blackmore*, het daaropvolgende album. Op dit diptiek staan de centrale personages van dit epos afgebeeld, gescheiden door een met onkruid overwoekerde muur waar een bloedrode ader door heen loopt.

In de vroege ochtend van zondag 13 juni werden deze originele werken echter uit de expositieruimte gestolen. Er is de auteurs en de uitgever zeer veel aan gelegen deze platen weer in hun bezit te krijgen. Daarom wordt beloofd de dief niet te vervolgen indien hij of zij de gestolen werken bij één van de vestigingen van Dargaud inlevert. Bovendien beloont Rosinski degene die kan helpen bij de opsporing van deze werken met een originele tekening.

Info: Dargaud Benelux, 17 avenue P.-H.Spaak, 1070 Brussel, België, telefoon (+32) 02-5266885

TB

Bommel-curiosa

In november 1988 verscheen het boek *De curieuze wereld van heer Bommel en Tom Poes* op de markt, een index op produkten die rond deze strip zijn verschenen. Inmiddels zijn er allerlei items (oud en nieuw) gesignaleerd die niet in deze index zijn opgenomen. **Henk Bom** heeft daarom voor deze artikelen een aanvulling samengesteld. De variatie is groot en loopt uiteen van Tom Poes-blokkendozen tot en met Bommel-spullen van het Utrechtse studentencorps ter gelegenheid van hun 35e lustrum. Het streven is dit overzicht regelmatig up to date te houden. De aanvulling telt 30 bladzijden op A5-formaat. Het is te verkrijgen door overmaking van *f*5,65 (inclusief verzendkosten) op postbanknummer 3112440, ten name van Henk Bom te Heiloo.

RS

In memoriam

Op 28 juli 1993 is **Jacques Laudy** op 86-jarige leeftijd overleden. Laudy was één van de nestors van het Belgische stripverhaal. Tot het begin van de jaren zestig maakte Laudy strips zoals *Bimelabom*, *De legende van de vier Heemskinderen*, *Rob Hoy*, *Hassan en Kadoer* en *David Balfour*. Onvrede met de kwaliteit van het drukwerk van uitgever **Raymond Leblanc** deed hem ertoe besluiten het stripmedium te verlaten. Hij wijdde zich uitsluitend nog aan de schilderkunst. Verder was Laudy na de oorlog betrokken bij de oprichting van het weekblad Kuifje. Hij onderhield intensieve contacten met **Jacques van Melkebeke**, redacteur van Kuifje, en **E.P. Jacobs**.

Laudy heeft nog wel voor zijn dood zijn zogenaamde stripmemoires kunnen afmaken. Het resultaat is een grafische autobiografie waarin zowel werkelijke gebeurtenissen uit het leven van Laudy als stripfiguren centraal staan. Deze autobiografie, getiteld *De wereld van Edgar J.*, wordt door Uitgeverij Loempia in november uitgebracht. De prijs ligt rond de *f*50 / Bfr.995.

RS

Jippes goes West

Daan Jippes is door **Steven Spielbergs** filmproduktiemaatschappij Amblin gevraagd een nieuw Story Department op te zetten en te gaan leiden in Los Angeles.

Jippes werkt al een jaar als storyboard-tekenaar aan Amblins tekenfilm *Snowballs* in Londen. Als deze produktie is beëindigd, zal die vestiging worden gesloten en verhuizen naar de VS. Jippes, die persoonlijk door Spielberg werd gecomplimenteerd vanwege een door hem geanimeerde storyboard-scène, krijgt als taak deze afdeling op poten te zetten. Dit houdt onder andere in dat hij nieuw talent moet aantrekken. Disney zou het hem daarbij nogal lastig kunnen maken. Zodra bekend werd dat de Londense afdeling gesloten zou worden, waren ze er namelijk als de kippen bij om de niet onder contract staande Amblin-tekenaars weg te lokken met een aantrekkelijk driejarig contract. 'Liever een vast contract dan straks op straat', dachten er velen. Hetgeen er wel eens toe zou kunnen leiden dat de produktie van *Snowballs* een aanzienlijke vertraging oploopt.

Jippes vertrekt half oktober na een verblijf van bijna twee jaar in Europa (hij werkte ook een jaar voor Disney's European Creative Centre in Parijs) naar de VS, waar hij al sinds 1980 woont.

MN

Incognito

Op het Stripfestijn te Dordrecht werd het nulnummer van Incognito gelanceerd. Het blad, dat een initiatief is van **Robin Schouten** en **Servaas Verbrugge**, wil een publikatiemogelijkheid vormen voor verborgen striptalent.

Naast een keur aan uiteenlopende strips bevat het proefnummer ook een aardig kort verhaal, een interview met **Dick Briel** en boekrecensies. De selectie strips is zeer uiteenlopend. Over het algemeen ligt de kracht van de auteurs meer bij het tekenen en zijn de verhalen niet bepaald sterk te noemen. Humoristisch hoogtepunt is *De dood van Adolf Hitler* door **Koen Hottentot**. **Ulli Bürrers** *Betty Page* is zonder meer veelbelovend te noemen. Ook is er veel zorg besteed aan de vormgeving van het blad. Het enige dat je mist is een rode draad. In zijn huidige vorm presenteert het blad zich als een soort vergaarbak van uiteenlopende stijlen. Incognito is echter zonder meer een aanwinst en broodnodig als podium.

Abonneren is mogelijk door storting van *f*25 (voor vijf nummers van 44 pagina's) op giro 6193908 ten name van Robin Schouten te Zaandam onder vermelding van Abo Incognito.

MN

Strips in eigen beheer

Het stripblad Iris is al weer aan zijn achtste nummer toe. Het blad blijft bij de tijd – ook hier is de *Jurassic Park*-hype voelbaar in een strip van **Paul Hoogma** waarin een brontosaurus opduikt – maar moet wel oppassen niet al te voorspelbaar te worden. Enige echt opzienbarende strip is *Dirkjan* (**Mark Retera**) die ditmaal ingaat op zijn universitaire introductietijd.

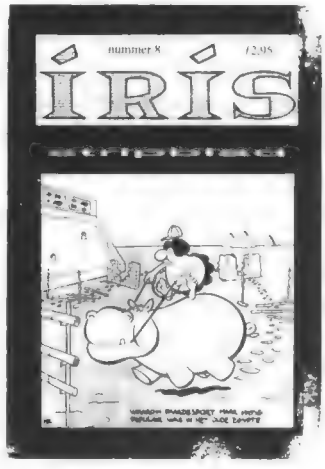

Iris, losse nummers: *f*2,95 / Bfr.59.
Info: 080-221121.

RS

Belgisch testament

Bij Glénat is onlangs *Het laatste testament der Belgen* (ISBN 90-6969-124-8) verschenen. De schrijver **Jacques Schepmans** geeft hierin zijn versie van het politieke wel en wee van onze zuiderburen. Hij beschrijft de politieke arena als een parodie op de oudtestamentische overlevering. De draak wordt gestoken met taalstrijd, federalisme, separatisme en stammenstrijd. De kopstukken van diverse

politieke stromingen worden genadeloos te kijk gezet. De karikaturist **Jan Op de Beeck** leverde ter illustratie van deze satire een vijftigtal rake portretten van Belgische politici. Zij worden

Riff Dacier

Bédésup, het Franse stripinformatieblad, geeft ook albums uit. Met steun afgebeeld als onnozele of juist diabolische Levieten.
Dit album is in de eerste plaats bedoeld voor Belgische lezers. Maar ook Nederlandse lezers die de Belgische politiek op de voet volgen kunnen er veel plezier aan beleven. Het album telt 48 pagina's en heeft een harde kaft. Een groot aantal illustraties is in kleur.

TB

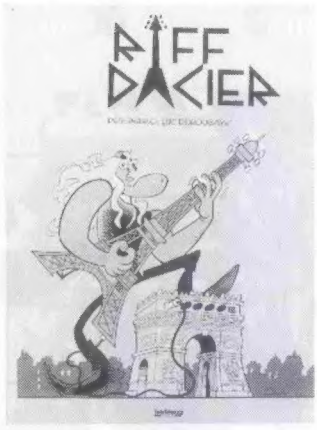

van het Office Régional de la Culture Provence-Alpes-Côte d'Azur is *Riff Dacier* gepubliceerd (ISSN 0224-9588). Dit album van de hand van **Luc Deroubaix** heeft een harde kaft en bevat 46 zwart/wit-pagina's gevuld met gags. Deze stroken verschenen eerder in het Franse blad Hard Rock Magazine. Hoofdpersoon is de hardrockgitarist Riff Dacier. Net als *Toon Ladder* van **Gerrit de Jager** geeft Riff Dacier zijn relativerende en humoristische kijk op de wereld van de popmuziek. Met een groot aantal subtiele woordspelingen wordt het satanisch machismo van de hardrockers op de hak genomen. De uitgave gaat vergezeld van een in Frankrijk zo populaire pin. Het album kost Ffr.75; als je ook de pin bestelt betaal je Ffr.99.

Info: Bédésup, BP 14, 13234 Marseille Cedex 4, telefoon (+33) 91642455

TB

NIAF

Verheugend nieuws voor alle animatiefilmliefhebbers (maar ook om een beetje jaloers op te worden): in Tilburg is het Nederlands Instituut voor AnimatieFilm (NIAF) geopend.
Jaarlijks krijgt dit instituut zo'n 1,3 miljoen gulden subsidie van WVC en wordt het financieel ook ondersteund door de gemeente Tilburg. Directeur van het NIAF is **Ton Crone**. Hij wil een tweesporenbeleid voeren: aan de ene kant de Nederlandse animatiefilm een plaats geven binnen de kunsten, aan de andere kant het opzetten van een goedwerkende commerciële infrastructuur. Want, niet vergeten mag worden dat de Nederlandse animatiefilm een belangrijk exportartikel is. Om dit tweesporenbeleid zo goed mogelijk uit te werken zijn zeven taakgebieden omschreven: educatie, distributie, collectie, produktie, expositie, onderzoek en promotie. We wensen het NIAF hierbij veel succes.
Nederlands Instituut voor AnimatieFilm, Willem II straat 49, Postbus 9358, 5000 HJ Tilburg. Telefoon 013-3545555, fax 013-350953.

RS

Brieven

Mijne dames/heren,
Met stijgende verbazing lazen wij in Stripschrift, jaargang 25, nummer 10 het artikel van Rein van Willigen over Donald Duck. Daarin beweert hij met betrekking tot Carl Barks onder meer het volgende: 'Niet verder vertellen, maar een Carl Barks-verhaal is altijd deelbaar door tien ...'
Niet verder vertellen, maar dat is de grootste onzin die wij ooit gehoord hebben. Carl Barks-verhalen variëren van ½ tot 64 pagina's in omvang. Uit welke bronnen haalt de heer Van Willigen zijn documentatie?

Remco Polman, Frank Jonker, Mau Heijmans, Paul Hoogma (professioneel Barks-liefhebbers)

Naschrift redactie: Hoeveel betaalt dat tegenwoordig, dat professioneel liefhebben van Barks?

A C T U A L I T E I T E N

STRIPSCHAPPRIJS 1993 VOOR KAMAGURKA

KAMAGURKA
BERT EN ENIGSZINS BOBJE

De originele kijk op de wereld van Bert Vanderslagmulders (en Bobje!), zoals die wekelijks te zien is in NRC Handelsblad en Humo.
In boek- en striphandel voor *f* 12,90

KAMAGURKA & HERR SEELE
COWBOY HENK MAAKT KENNIS

De nieuwste avonturen van de weergaloze Cowboy Henk, nu voor eerst geheel in kleur.
In boek- en striphandel voor *f* 13,90

UITGEVERIJ DE HARMONIE AMSTERDAM

Millers *Sin City*, grafisch geweld.

Ultranieuw

In Malibu's Ultraverse woedt nog steeds een enorme expansiedrift. Iedere maand zien weer nieuwe titels het daglicht. Gebeurde dat eerst op basis van een groep geroutineerde schrijvers die aan relatief onbekende tekenaars werden gekoppeld om de series te creëren, nu beginnen ook de 'grote' namen hun staart te roeren. Als eerste 'Big Gun' gaat *Barry Windsor Smith* voor hen aan de slag. Samen met Malibu-redacteur *Chris Ulm* verzon hij Rune, een strip over een eeuwenoude vampier. Het eerste verhaal zal in alle Ultraverse-titels als Backup-vervolgserie te lezen zijn. Om het complete verhaal te lezen ben je dus verplicht om alle Ultraverse-titels te kopen. Kort daarop zal de strip in een eigen comicserie verschijnen.

Naast Smith hebben ook *Jim Starlin* en *Howard Chaykin* te kennen gegeven voor Malibu aan de slag te gaan. Starlin is bezig aan een miniserie – Breed – die hij zelf schrijft, tekent en lettert. Chaykin zet z'n tanden in het vierdelige Power & Glory. Ook *George Pérez* is tijdelijk ingelijfd. Hij zal het begin en het afsluitende deel van een grote Ultraverse-cross-over tekenen. Houd het Ultraverse dus in de gaten.

Overigens kunnen we van Smith in de nabije toekomst nog andere projecten verwachten. Zo heeft hij ook nog Death: 3 (in Stripschrift, jaargang 26, nummer 5 abusievelijk aangezien voor Deathmate, de Image/Valiant-cross-over) en een Stormwatch-special voor Image op stapel staan. Death: 3 is hoogstwaarschijnlijk een vervolg op twee eerder verschenen X-Men-verhalen voor Marvel.

Legend Comics

Dark Horse lanceerde afgelopen zomer Comics Greatest Worlds, een zestiendelige maxiserie waarmee deze uitgeverij een segment van de superheldenmarkt wilde veroveren. Hun beste troef hebben ze echter nog niet uitgespeeld. Een aantal maanden geleden maakte ik melding van het bericht dat coryfeeën als *Frank Miller*, *Art Adams*, *Mike Mignola*, *Geoff Darrow* en *Walt Simonson* van plan waren een eigen uitgeverij op te zetten. Er is inmiddels gekozen voor een samenwerkingsverband met Dark Horse die doet denken aan de voormalige Malibu/Image-comics-constructie, waarbij de eerste het drukken en de distributie van de Image-strips op zich nam. Op deze manier blijven de auteurs volledig eigenaar van hun creaties en is het mogelijk om een Legend Comic bij een andere uitgeverij onder te brengen.

Walt Simonson heeft echter afgehaakt en *John Byrne* heeft zijn plaats ingenomen. Samen met Miller staat Byrne aan het hoofd van de groep auteurs die verder nog bestaat uit *Dave Gibbons* en *Paul Chadwick*. Het is de bedoeling dat de heren binnenkort met hun produkten op de markt komen. Miller bijt het spits af met een zesdelig vervolg op Sin City: A Dame to kill for. Byrne's Next Men is voortaan ook een Legend Comic, die vanaf nu zal bestaan uit miniseries. Afwisselend met deze comic zal Byrne een nieuwe serie gaan maken, namelijk Danger Unlimited, een ouderwetse superheldenstrip à la Fantastic Four, die ook uit afgeronde miniseries zal gaan bestaan. Martha Washington komt terug (van Give me Liberty). Miller en Gibbons werken aan een vijfdelig verhaal dat Martha Washington goes to war heet. The Big Guy and Rusty the Boy Robot, geïllustreerd door Darrow, is de derde comic van Millers hand. Deze zal een stuk lichtvoetiger van toon zijn in vergelijking met al het andere werk van Miller. Mike Mignola zal een doorlopende serie gaan maken – Hell Boy – waarbij John Byrne de dialogen gaat schrijven naar een plot van Mignola. Art Adams doet alles alleen (die durft!) en of dat nou wel zo verstandig is valt te lezen in Monkey Man and O'Brien. Chadwick is de laatste auteur die tot dit selecte groepje is toegelaten (andere auteurs zijn niet écht welkom). Hij gaat gewoon door met Concrete (saai, hè?). Legend Comics zal ongetwijfeld een groot succes gaan worden. 'Eat your heart out Marvel & DC!'

Judge Dredd door Cam Kennedy.

Judge Sly

Al jaren in voorbereiding, maar het gaat er nu écht van komen: de verfilming van Judge Dredd, de in Engeland immer populaire rechter uit Mega City. *Sly Stallone* – zijn ster is weer rijzende – zal gestalte gaan geven aan de rol van de Judge op het witte scherm. De opnamedagen staan al vast, alleen een regisseur ontbreekt nog. Een klein detail. Slim van DC om de Amerikaanse rechten van deze strip te verwerven. Tegen de tijd dat de film uitkomt zal er gelijktijdig vast een nieuwe serie comics uitgebracht worden. Onderweg zijn in ieder geval twee follow-ups van de zeer succesvolle Batman/Judge Dredd-cross-over. Schrijvers blijven *Wagner* en *Grant*. *Simon Bisley* keert helaas niet terug voor het artwork. Zijn plaats zal worden ingenomen door *Cam Kennedy* en *Glen Fabry*. Van de laatste verwacht ik vuurwerk, gezien zijn vaak prachtige full colour-covers voor een aantal Vertigo-titels. Het zal echter nog wel een flinke tijd duren voordat dit werkje op de markt zal verschijnen. Tegen die tijd zullen we waarschijnlijk de derde Batman-film in de bioscopen kunnen bewonderen. Gemikt wordt op een releasedatum van juni '95 in de VS. Momenteel wordt er driftig onderhandeld wie de vertolkers zullen gaan worden. Het is bijna zeker dat *Robin Williams* de rol van Riddler krijgt. Regisseur *Tim*

Burton gaat als 'executive producer' optreden. Zijn regiepositie zal worden ingenomen door *Joel Schumacher* (Falling Down, Flatliners). Warner Bros is ook van plan een Catwoman-film uit te brengen rond Kerst '95. Er is nog niets bekend over de terugkeer van *Michelle Pfeiffer* als de katvrouw.

De X-Men-tekenfilmserie komt naar RTL4, maar waar blijft de succesvolle Batman-tekenfilmserie? In de VS is de serie zo aangeslagen dat besloten is om 36 vervolgafleveringen te maken. Tevens komt er dit jaar met kerst een avondvullende Batman-tekenfilm in de Amerikaanse bioscopen. Om de film visueel iets extra's te geven voor het grote scherm, maakt men bij de produktie gebruikt van geavanceerde computertechnieken. Batman krijgt het in dit verhaal aan de stok met een nieuwe schurk, Phantasm geheten.

Negatief Image

Net als je denkt dat Image het goed voor elkaar heeft ontstaat er de nodige opschudding door het bericht dat *Rob Liefeld* het voor gezien houdt en voor onbepaalde tijd de pijp aan

Cover *Showcase* '94 nr. 1 door Kevin Nowlan.

Maarten geeft. Het zal mij verder een biet zijn maar voor de uitgeverij en zijn horde fans is dit geen leuk nieuws. En dat is nog niet alles. De bedrijfstop heeft, onder invloed van de fans – beweren ze – besloten het uitgavebeleid te gaan concentreren op het superheldenuniversum, dat geïnitieerd is door de zeven oorspronkelijke oprichters van de firma. Dit houdt dus in, dat een aantal interessante auteurs zijn biezen kan pakken. Als de lopende miniseries zijn voltooid zal Image geen vervolgen uitbrengen van Pitt, Wildstar, Shaman's Tears, Stupid en Trencher. Eerder hadden *Larry Stroman* en *Todd Johnson* hun strip Tribe teruggetrokken bij Image. Volgende delen zullen door hun eigen pas opgezette uitgeverij Axis uitgebracht worden.

Als oprotreden werd ook nog opgemerkt dat het strips betrof die moeite hadden op tijd te verschijnen. Volgens tekenaar *Jerry Ordway* is dat echter lulkoek omdat hij ruim op tijd zijn werk had ingeleverd. Vervolgens is het werk bij de inkleurder blijven liggen, die de vaste Image-tekenaars voorrang gaf. Geen wonder dat Ordways comic niet op tijd uitkwam. Anyway, het is weer terug naar het anabole steroïde spierballenwerk. En nu maar afwachten waar de verschoppelingen zullen opduiken.

Jim Lee exclusief op *Wild C.A.T.S.*

Batman: Darkjoker - The Wild van Kelly Jones en John Beatty.

Te verschijnen

- *Joe Quesada* is weer boven water. Na zijn opmerkelijke doorbraak met Batman: Sword of Azrael en X-Factor gaat hij nu een nieuwe serie voor Valiant maken, namelijk Ninjak. Tekst van *Mark Moretti*, inktwerk van *Jimmy Palmiotti*. Deel 1 kost $3.50.
- Na de hilarische Lobo Convention Special opnieuw strips van *Kev O'Neill*. Ditmaal zelfs bij twee verschillende uitgevers tegelijk. Bij Dark Horse verschijnt een tweedelig Marshal Law-verhaal – Cape Fear, zoals altijd op tekst van *Pat Mills* – en bij Epic verschijnt een onwaarschijnlijke combi: Marshal Law versus Hellraisers Pinhead! Eveneens twee delen, Law in Hell getiteld. beide series: $2.95.
- Batman & Dracula: Red Rain was niet in de laatste plaats een succes vanwege de inzet van schrijver *Doug Moench* en tekenaar *Kelley Jones*. In dezelfde Elseworldstraditie heeft dit duo wederom een hardcover-Batman geproduceerd. Ditmaal in een metafysische setting. Het heet Batman: Darkjoker – The wild en kost $24.95. *John Beatty* inkt het geheel.
- Showcase '93 loopt ten einde. Hoogste tijd voor Showcase '94. Nummer 1 maakt een vliegende start door strips van *Christian Alamy* die een tweedelig Jokerverhaal op tekst van *James Robinson* gaat maken en *José Louis Garcia Lopèz* die een New Gods-verhaal tekent op tekst van *Walt Simonson*. $1.95 per deel.
- Melting Pot is een nieuwe vierdelige full colour-comic van *Simon Bisley* en *Kevin Eastman*. Volgens Eastman nog fraaier geschilderd dan Bisleys Batman/Judge Dredd-album. De serie gaat tweemaandelijks verschijnen bij Kitchen Sink Press.
- Marvel geeft het prestigieuze Marvels uit. Een vierdelige geschilderde serie van *Alex Ross* en schrijver *Kurt Busiek*. De strip gaat over het ontstaan van het Marvel Universum, gezien door de ogen van een fotograaf. $4.95 per deel.
- Rijzende ster *Lee Weeks* heeft na een lange tijd van afwezigheid weer eens een potlood ter hand genomen om een vierdelig Gambit-verhaal af te leveren. *Klaus Janson* inkt en *Howard Mackie* schrijft hopelijk een verhaal dat de moeite waard is. $2.00 per deel.
- *Jim Lee* gaat al z'n energie aan Wild C.A.T.S. wijden. Deathblow zal een kwartaalblad worden en er wordt beweerd dat *Frank Miller* het tekenwerk van Lee gaat overnemen. Huh?!?

Nieuw talent Christian Alamy tekent Joker-strip in *Showcase* '94 1 en 2.

OORSPRONKELIJKE PUBLIKATIE IN *JOKER* #33, SEPT. '48 – VERTALING: GER APELDOORN